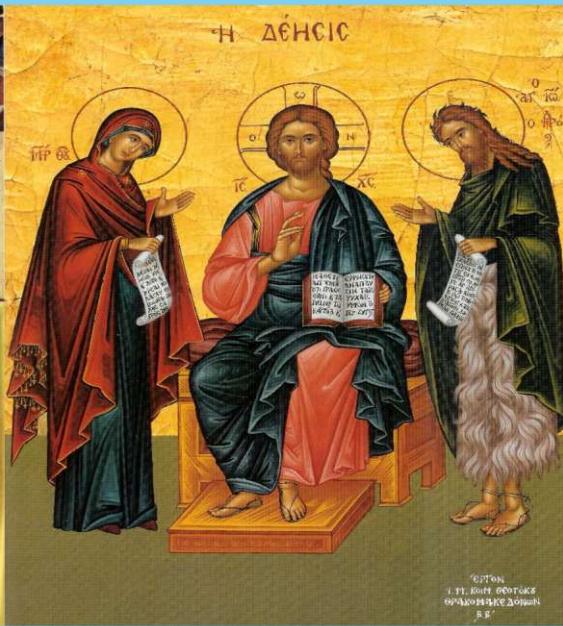
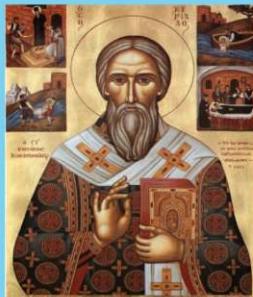

Adrian-Alin Grecu

CATEHEZA ÎN SPIRITUALITATEA RĂSĂRITEANĂ ȘI APUSEANĂ DIN SPAȚIUL ROMÂNESCU. STUDIU COMPARATIV

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

ADRIAN-ALIN GRECU

•

**CATEHEZA ÎN SPIRITALITATEA RĂSĂRITEANĂ ȘI APUSEANĂ
DIN SPAȚIUL ROMÂNESC. STUDIU COMPARATIV**

*Dedic această carte dragii mele soții și preotese, Cristina Elena,
precum și scumpilor noștri copilași – Rahela Ecaterina, Antonie, Teodora și Maria –
pe care îi rog să mă ierte pentru timpul pe care ei l-au jertfit și mi l-au dăruit pentru alcătuirea ei.
Domnul să le răsplătească, pentru dragostea și răbdarea lor...*

ADRIAN ALIN GRECU

**CATEHEZA ÎN SPIRITALITATEA
RĂSĂRITEANĂ ȘI APUSEANĂ
DIN SPAȚIUL ROMÂNESC.**

STUDIU COMPARATIV

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2021

Referenți științifici:

Pr. Prof. univ. dr. Vasile Gordon

Prof. univ. dr. Carmen Maria Bolocan

ISBN 978-606-37-1367-5

© 2021 Autorul volumului. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autorului, este interzisă și se pedepsește conform legii.

**Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>**

CUPRINS

Pr. Prof. univ. dr. Vasile Gordon: PREFAȚĂ	9
ABREVIERI	11
INTRODUCERE	13
CAPITOLUL I: NOTIUNI GENERALE ÎN SFERA CATEHEZEI.	
REPERE CATEHETICE PATRISTICE	19
1.1. Definiție, obiect, scop	19
1.2. Etapele și planul redactării catehezei	21
1.2.1. Planul catehezei	21
1.2.2. Modelul șagunian - reguli „curat dialectice ale formei de a catehiza”	22
1.3. Modelul sau metodă ERR	23
1.4. Metode activ-participative utilizate în elaborarea și susținerea catehezei	24
1.5. Scurtă prezentare istorică asupra catehezei. Clasele de catehumenat	25
1.5.1. Etapele de catehumenat	27
1.6. Momente reprezentative ale catehezei patristice și post patristice	28
1.6.1. Sfântul Chiril al Ierusalimului și <i>Catehezele</i> sale	28
1.6.1.1. Cateheze mistagogice	34
1.6.1.2. Concluzii	36
1.6.2. Repere catehetice la Sfinții Părinți și viziunea lor asupra educației religioase: Sf. Clement Alexandrinul, Sf. Grigorie de Nyssa, Sf. Ioan Gură de Aur și Fericitul Augustin	36
1.6.2.1. Sfântul Clement Alexandrinul și opera sa – <i>Pedagogul</i>	38
1.6.2.1.1. Principii didactice la Sf. Clement Alexandrinul	43
1.6.2.2. Sfântul Grigorie de Nyssa – <i>Marele cuvânt catehetic</i>	46
1.6.2.3. Sfântul Ioan Gură de Aur	50
1.6.2.3.1. <i>Cateheze maritale</i>	52
1.6.2.3.2. <i>Cele opt cateheze baptismale</i>	58
1.6.2.3.3. <i>Despre slava deșărtă și despre creșterea copiilor</i>	62
1.6.2.3.3.1. Repere catehetice educaționale	63
1.6.2.4. Fericitul Augustin	66
1.6.2.4.1. <i>De catechizandis rudibus</i>	69
1.6.3. Sfântul Niceta de Remesiana	77
1.6.4. Receptarea catehezelor Sfântului Teodor Studitul în spațiul ortodox românesc	80
1.6.4.1. Scurtă prezentare a vieții și activității Sfântului Teodor Studitul	80
1.6.4.2. Contextul istoric	81
1.6.4.3. Viața	82
1.6.4.4. Opera	85
1.6.4.5. <i>Cuvântări duhovnicești</i>	91
1.6.4.5.1. Cateheze morale	91

1.6.4.5.1.1. Folosul spovedaniei și ascultarea desăvârșită de stareț sau duhovnic	92
1.6.4.5.1.2. Smerenia întru răbdare	94
1.6.4.5.1.3. Postul	95
1.6.4.5.1.4. Îngrijirea trupului, hrana și păcatul desfrânării	97
1.6.4.5.1.5. Despre iubirea de argint și avariție	99
1.6.4.5.1.6. Lupta cu duhurile necurate și răbdarea în ispitiri	100
1.6.4.5.1.7. Dragostea frătească și păstorirea	101
1.6.4.5.1.8. Despre păzirea poruncilor dumnezeiești	101
1.6.4.5.1.9. Plecarea din mănăstire	102
1.6.4.5.1.10. Despre pocăință	103
1.6.4.5.1.11. Despre contemplare și meditațiile minții	103
1.6.4.5.2. Cateheze dogmatice	105
1.6.4.5.3. Cateheze liturgice	108
1.6.4.5.3.1. Împlinirea slujbelor din Sfânta Biserică	108
1.6.4.5.3.2. Superioritatea vieții monahale de obște	108
1.6.4.5.3.3. Dragostea față de participarea la sfintele slujbe și față de sărbătorile bisericicești	109
1.6.4.5.4. Testamentul Sfântului părintelui nostru și mărturisitorul Teodor Studitul, prin care a orânduit cum să viețuiască monahii în toate obștile	111
1.6.4.6. Concluzii	112
1.6.5. Receptarea catehezelor Sfântului Simeon Noul Teolog în literatura și viața liturgică românească	113
1.6.5.1. Câteva momente din cartea vieții Sfântului Simeon Noul Teolog	113
1.6.5.2. Viața Sfântului Simeon Noul Teolog. Contexul istoric, liturgic și monahal	114
1.6.5.3. Opera	117
1.6.5.4. Catehezele	117
1.6.5.4.1. Plânsul și pocăința	119
1.6.5.4.2. Sfânta Taină a Spovedaniei	120
1.6.5.4.3. Sfânta Euharistie	121
1.6.5.4.4. Însemnătatea Sfintei Scripturi	122
1.6.5.4.5. Simeon Evlaviosul – părinte duhovnicesc și model de viețuire	122
1.6.5.4.6. Postul	123
1.6.5.4.7. Vederea luminii dumnezeiești și extazul mistic	123
1.6.5.4.8. Viața monahală de obște	125
Concluzii la primul capitol	128
CAPITOLUL II: CATEHEZA ÎN BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ	131
2.1. Cateheza astăzi și nevoia de catehizare	131
2.2. Educația persoanei întru Hristos – paradigmă soterologică în Noul Testament	133
2.2.1. Nevinovăția copilului ca paradigmă morală și model de neprihănire sufletească în Noul Testament	134
2.3. Mijloace de catehizare la nivel parohial	135
2.4. Legătura dintre cateheză și pastorală și relația <i>părinte/catehet-ucenic</i>	136
2.5. Educația religioasă prin cateheză, familie și ora de religie	139
2.5.1. Educația la poporul ales	142
2.6. Principiile educației religioase	145

2.7. Cunoașterea lui Dumnezeu – demers al catehezei și al pedagogiei creștine	146
2.7.1. Cunoașterea lui Dumnezeu prin aprofundarea conținuturilor catehetice....	149
2.8. Ora de religie – un act catehetic?	150
2.9. Periodizarea catehezei în Biserica Ortodoxă Română din perspectiva literaturii catehetice.....	162
2.9.1. Cateheți și opere catehetice reprezentative în Biserica Ortodoxă Română ...	163
2.10. Programe catehetice în Biserica Ortodoxă Română	175
2.10.1. Programul catehetic Hristos împărtășit copiilor	175
2.10.1.1. Caracteristicile Ghidurilor catehetice pentru copii	176
2.10.2. Proiectul catehetic Alege școala!	178
2.10.3. The Way sau Calea măntuirii	179
2.11. Complementaritatea Biserică/Școală în procesul catehizării.....	181
2.11.1. Elemente de pedagogie în ajutorul catehezei.....	185
2.11.2. Elemente de psihologie religioasă educațională în școala catehetică	186
2.11.2.1. Metode ale psihologiei educaționale creștine utile procesului de catehizare	192
2.11.2.1.1. Metode psihologice de învățare.....	193
2.12. Nervozitatea – obstacol al catehezei și educației școlare religioase.....	194
2.13. Implicații catehetice ale școlii duminicale	196
2.14. Direcții catehetice specifice adolescenților	197
2.15. Așteptări morale și distinții privind persoana catehetului și cea a profesorului de religie	205
2.15.1. Decalogul bunului catehet	208
CAPITOLUL III: CATEHEZA ÎN BISERICA ROMANO-CATOLICĂ DIN ROMÂNIA.....	209
3.1. Contextul istorico-religios al Eclesiei Catolice românești	210
3.2. Repere cronologice ale tradiției catehetice în Biserica Romano-Catolică din România.....	215
3.2.1. Începuturile organizării episcopale (catolice).....	215
3.2.2. Misionari catolici și scrisorile lor catehetice	216
3.2.3. Etapele catehezei romano-catolice în sec. al XX-lea.....	223
3.2.4. Etape istorice ale catehezei catolice	223
3.3. Cateheza în Biserica Romano-Catolică în actualitate.....	224
3.3.1. O inițiere în cateheza catolică.....	224
3.3.2. Contextul actual	225
3.3.3. Natura și importanța catehezei.....	227
3.3.4. Idealul educațional al catehezei	229
3.3.5. Principiile de bază ale catehezei catolice.....	230
3.4. Obiectivele catehezei în Biserica Romano-Catolică	231
3.4.1. Obiective catehetice comune sau generale ale grupelor de vârstă	232
3.4.2. Obiective pe grupe de vârstă.....	232
3.4.2.1. Copiii.....	233
3.4.2.1.1. Program catehetic special pentru copiii înscriși la sfintele sacamente	234
3.4.2.2. Adolescenții	235
3.4.2.3. Tinerii.....	236
3.4.2.4. Adulții	237
3.4.2.4.1. Catehizarea în funcție de profesie	239
3.4.2.5. Bătrâni	239

3.5. Metode și mijloace educaționale în cateheză	240
3.6. Vocația catehetului în Magisteriul Bisericii	241
3.7. Directive, documente și regulamente oficiale existente pe site-ul Vaticanului privind cateheza actuală	243
3.7.1. <i>Cateheze pregătitoare pentru a VI-a întâlnire mondială a familiilor – Mexic 2009</i>	245
3.7.2. Consiliul Pontifical pentru dialogul interreligios.....	246
3.7.3. Exhortația apostolică <i>Evangelii gaudium</i>	246
3.7.4. Exhortația <i>Catechesi tradendae (Transmiterea catehezei)</i>	248
3.7.4.1. Teme catehetice în Exhortația Apostolică <i>Catechesi tradendae</i>	248
3.7.5. Sinodul episcopilor asupra Evanghelizării din anul 1974	251
3.7.6. Exhortația apostolică <i>Evangelii nuntiandi (Proclamarea Evangheliei)</i>	252
3.7.7. Enciclica <i>Redemptoris missio</i>	252
3.7.8. Documentul <i>Dialog și vestire</i>	253
3.7.9. Enciclica <i>Ad Gentes</i>	253
3.7.10. Enciclica <i>Humanae vitae</i>	254
3.7.11. <i>Declarația despre educația creștină Gravissimum educationis</i>	254
3.8. Cateheza parohială	255
3.8.1. Câteva exemple de activitate catehetică în parohie	257
3.9. Școala Catolică	260
3.9.1. Oficiul pentru cateheză	265
3.10. Strategii catehetice în Biserica Romano-Catolică din România.....	265
3.10.1. Strategii catehetice ale <i>Sinodului Diecezan</i> de la Iași desfășurat între anii 2001-2004	265
3.10.2. Congregația Saleziană	268
3.10.3. Acțiunea Catolică în România și eforturile sale de catehizare	268
3.10.4. Scoutismul	270
3.10.5. Strategia catehetică Youcat.....	271
3.11. Câteva referințe bibliografice catehetice contemporane	272
ÎN LOC DE CONCLUZII: CATEHEZA ÎN BISERICA ORTODOXĂ ȘI BISERICA ROMANO-CATOLICĂ DIN ROMÂNIA. SCURTĂ EVALUARE COMPARATIVĂ	275
ANEXĂ – periodizarea catehezei în B.O.R. din perspectiva literaturii catehetice	281
BIBLIOGRAFIE	293
POSTFAȚĂ.....	307

Prefață

Avem în față teza de doctorat a părintelui Alin Grecu, susținută la data de 19.IX.2019 în cadrul Școlii Doctorale „Isidor Todoran” – Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității Babeș-Bolyai din Cluj Napoca. Comisia care a validat-o a avut următoarea alcătuire: Pr. Prof. Univ. Dr. Vasile Stanciu (Cluj-Napoca) – președinte; membri: Pr. Prof. Univ. Dr. Nicușor Beldiman (București), Arhim. Prof. Univ. Dr. Teofil Tia (Cluj-Napoca); Prof. Univ. Dr. Carmen Bolocan (Iași) și subsemnatul, în calitate de îndrumător științific.

Considerații generale. Cateheza zilelor noastre trebuie să fie puternic ancorată în realitățile prezente, pentru a fi modernă, actuală, persuasivă. Dar nu trebuie uitat faptul că ea are niște rădăcini, fără de care „modernitatea” nu ar fi fost posibilă. Iar rădăcinile extrag și transmit spre noi seva învățăturilor ortodoxe din izvoarele sacre ale Scripturii și ale Sfinților Părinți, totodată, din tot ce s-a vorbit, s-a scris și s-a făcut bine și frumos până în zilele noastre. Vorbind de Scriptură și Sfinții Părinți, să nu uităm de primul mileniu creștin, cu tezaurul comun al Bisericii nedespărțite din Răsărit și Apus. Ulterior anului 1054, anul schismei, s-au conturat tradiții specifice, dar nu total diferite. Conținuturile sunt comune, în bună parte, diferențierile fiind observabile mai ales din punct de vedere metodologic. Întrucât creștinii români, ortodocși și catolici, au viețuit și viețuiesc de secole bune în același spațiu socio-cultural, se impune de la sine cunoașterea și valorificarea reciprocă a elementelor specifice privind doctrina și cultul, inclusiv a celor mai bune metode privind misiunea creștină, în general, și cateheza, în mod special.

Literatura noastră catehetică nu a avut până acum un studiu comparativ privind cateheza practică și locul ei în spiritualitatea creștină, pe de o parte, ortodoxă, pe de alta, romano-catolică. Părintele Grecu Adrian-Alin, doctorandul nostru, ne-a fost student la licență și master, la Facultatea de Teologie din București, arătându-se, cu deosebire, preocupat încă de atunci pentru acest subiect, de analizarea formelor foarte bine organizate ale catehezei romano-catolice din România. Iar acum ne prezintă roadele unei cercetări minuțioase, care se întinde pe parcursul a mai bine de șapte ani. De la data susținerii până în prezent, părintele Grecu a făcut anumite îmbunătățiri de conținut și actualizări din punct de vedere bibliografic, ca de pildă: Pr. Barnabas Powell, *Credința de zi cu zi – Îndrumar pentru un creștin implicat*, (traducere de Adela Lungu), Doxologia, Iași, 2020; *Directoriu pentru Cateheză*, (trad. din limba italiană de Mihai Pătrașcu), Sapientia, Iași, 2020; Patriciu Vlaicu, *Împlinirea omului în viața de familie*, Apostolia, Paris, 2021 etc.

Câteva elemente reprezentative de conținut:

- a. – lucrarea efectuează o radiografie a situației catehetice generale din zilele noastre în România, atât în Biserica Ortodoxă, cât și în cea Romano-Catolică;

- b. – o importanță deosebită o reprezintă scoaterea în evidență a „bunelor practici catehetice” din Biserica Romano-Catolică, pe care le putem implementa și noi, ortodocșii; avem în vedere metode, strategii și mijloace catehetice și educaționale, iar nu aspecte de conținut;
- c. – în mod voit, teza nu se reduce la o analiză pur „externă” sau doar istorică a operelor catehetice patristice, ci, pe lângă identificarea mijloacelor și a metodelor educaționale aferente, țintește și un „folos practic” spre *mișcarea inimii*, relatând exemple concrete în privința disciplinării personale, precum și exemple ale vederii luminii dumnezeiești, după cum regăsim în catehezele Sf. Simeon Noul Teolog;
- d. – prin structura sa, lucrarea face trimitere către o „anamneză” a activității catehetice, pe care se cuvine să o împlinească atât cateheții din mediul laic, cât și cei din mediul monahal. Deopotrivă, întrebuințarea și respectarea traseului *kerygmă – cateheza catehumenului – cateheza permanentă* a celui deja botezat va face parte din firescul slujirii învățătoarești eclesiale;
- e. – teza scoate în evidență domeniul virtual catehetic de la romano-catolici, foarte bine realizat și documentat, regăsit pe site-ul central www.vatican.va; analiza unor documente catehetice digitale, *exhortații* și *enciclice* papale reconfirmă necesitatea *catehezei digitale*;
- f. – una din cheile dezlegării acribiei catehetice a romano-catolicilor, chiar și înainte de anii 1990, o reprezintă obligativitatea liturgică de a-i catehiza pe copiii care vor primi *Prima Comuniune* și, ulterior, *Taina Mirungerii*, în intervalul vârstei de aproximativ 7-10 ani; practicile amânării acestor două sfinte taine reprezintă însă o gravă eroare, din punct de vedere ortodox;
- g. – lucrarea realizează o periodizare sau o trecere în listă de tip istoric a catehezei ortodoxe din perspectiva literaturii catehetice, de la apariția celor mai vechi scrimeri catehetice pe pământul românesc (ex. *Catehismul* sau *Cărțicile de învățătură ale Sf. Niceta de Remesiana*) până în prezent;
- h. – teza reconfirmă necesitatea colaborării inter-disciplinare între *catehetică – pedagogia creștină – psihologie – sociologie – științele comunicării*;
- i. – lucrarea demonstrează necesitatea prezenței *Orei de Religie* în școli, ca o cateheză prelungită a Bisericii în lume, înafara spațiului sacru eclesial.

În concluzie, considerăm că rezultatele acestei cercetări pot fi de reală utilitate practică preoților de la parohii, profesorilor de la Seminariile și Facultățile de Teologie, profesorilor de religie, studenților și elevilor teologi, mai ales pentru a valorifica în activitatea catehetică anumite experiențe ale confrăților romano-catolici, cu deosebire cele care au în comun realitățile vieții cotidiene. Îl felicităm pe fratele Alin Grecu și-l îndemnăm să continue cercetările începute prin această importantă lucrare, pe care să le transforme în noi cărți, studii și articole, spre folosul pastoral-catehetic al tuturor celor implicați în misiunea creștin-ortodoxă de azi.

Pr. Prof. Univ. Dr. Vasile Gordon – îndrumător științific

ABREVIERI

AA = Apostolicam actuositatem

AC = Acțiunea Catolică

AAS = Acta Apostolicae Sedis – document al Bisericii Greco-Catolice Române

A.B. = Altarul Banatului

AG = Ad gentes

ARCB= Arhiepiscopia Romano-Catolică din București

CD = Christus Dominus

CT = Catechesi tradendae

CDC, CIC = Codex Iuris Canonici – Codul de Drept al Bisericii Catolice

Conc. Prov. = Concilium Provinciae

DH = Dignitatis humanae

DV = Dei Verbum

E.I.B.M.B.O.R. = Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române

EN = Evangelii nuntiandi – Proclamarea Evangheliei

EG = Evangelii gaudium

GE = Gravissimum educationis

GS = Gaudium et spes

HV = Humana Vitae

LG = Lumen gentium

M.A. = Mitropolia Ardealului

NA = Nostra aetate

OE = Orientalium ecclesiarum

O. = Ortodoxia

RM = Redemptoris missio

SC = Sources Chretiennes

S.T. = Studii Teologice

INTRODUCERE

Credința vine prin auzire, iar auzirea prin cuvântul lui Hristos (Rm. 10, 17). Acest verset poate fi catalogat, prin excelență, un temei ontologic-kerygmatic al catehezei, în virtutea faptului că în textul original din limba greacă veche a acestui pasaj biblic nu întâlnim termenul de *kerygmă* (regăsim cuvântul *κηρύσσοντος – propovăduitorul*, trei versete mai înainte), ci pe cel de *ῥήματος*, cu un înțeles similar celui al kerygmei, de discurs, sau frază mai mică în explicarea sau prezentarea unui anume subiect, după cum aflăm și în traducerea vestitului dicționar grec-francez al lui Bailly Anatole. În această idee, ne exprimăm convingerea că nu există creștin care să nu urmeze acest traseu al devenirii sale în Hristos. Și chiar dacă, aşa cum spunea Eliade, omul este religios prin firea lui – *homo religiosus*, această fină religiozitate va trebui călăuzită pentru a produce roadele măntuirii. Or, tocmai în aceasta se împlinește rolul catehezei – în modelarea fină a acestei religiozități, în care credința trebuie să se „coacă”, să urmeze acel traseu de la stadiul începător al copilului către starea bărbatului desăvârșit, „la măsura vârstei deplinătății lui Hristos”, după cum spune Sfântul Apostol Pavel, în Epistola sa către Efeseni, cap. 4, vers. 13. Așa cum vom vedea, acest itinerariu al maturizării credinței este structurat în trei etape, și anume *kerygma, cateheza și omilia*, respectiv – prima vestire sau *auzire* adresată oamenilor despre Hristos, apoi fundamentarea acestei credințe prin acțiunea catehezei (spre botezul creștin) și, în fine, aprofundarea subtilităților de credință prin cateheza permanentă și omilie sau predică.

Argumentul cercetării – în ceea ce ne privește, ca slujitori (clericii) ai Domnului, una din marile noastre responsabilități o reprezintă, alături de cea sacramentală, *datoria de a învăța pe oameni voia și cuvântul Domnului*, îndatorire sacră instituită de Însuși Mântuitorul prin cuvintele de la Mt. 28, 19-20 – „mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh”. Astfel, gravitatea acestei responsabilități învățătoarești a reprezentat un element de **motivăție personală** în alegerea acestei teme, încă din băncile Facultății de Teologie, când preoția noastră „virtuală” (deși eram simpli studenți) ne „răsună în cap” și aveam, deodată, o determinare în plus în cuvântul părintelui Vintilescu – de a nu da bir cu fugiții din preoție, ca părăsirea a lui Hristos, care păcat, spunea el, ar fi mai mare decât nevrednicia personală invocată într-un asemenea context (piatra „de moară” o reprezintă, pentru cunoșători, *Tratatul despre Preoție* al Sfântului Ioan Gură de Aur). După hirotonire, tema slujirii învățătoarești a devenit și mai „serioasă”, în toată puterea acestui cuvânt, amintindu-ne iarăși de cuvântul aceluiasi Apostol Pavel care îndemna pe Timotei – *ia aminte la tine însuți și la învățătură; stăruie în acestea, căci, făcând aceasta, și pe tine te vei măntui și pe cei care te ascultă* (I Tim. 4, 16; cf. și Iac. 5, 20).

O a doua motivație în alegerea temei a reprezentat-o modelul catehetic al catolicilor, și ne referim aici la structura sau forma exterioară a conținutului, la metodele și mijloacele aplicate de aceștia, care ne-au stârnit curiozitatea și interesul real de a afla ce fac ei bine (lăsând deoparte rătăcirile doctrinare) și nu facem noi, ca să *dobândim pe fratele*, cum zice Patericul. În această perspectivă n-am pregetat a ne orienta către tratarea unui asemenea subiect, al căutării și propovăduirii Adevărului prin acțiunea catehezei. Factorii „propulsatori” nu se reduc la atât. Am socotit de bun augur aflarea/trasarea și reliefarea unor strategii și elemente privind modul de organizare și desfășurare a catehezei în spațiul catolic românesc, dacă și în ce măsură ne pot fi acestea de folos, cu atât mai mult cu cât există o deosebire de viziune în cercetarea teologică și sistematică a Răsăritului față de Occident. Iar catolic este un definiitoriu al spațiului occidental. Dacă în Răsărit, încadrându-ne și noi români, accentul din sfera slujirii învățătoarești s-a manifestat în cercetarea teologică în domeniul omiliei, dimpotrivă, occidentalii au insistat îndeosebi asupra catehezei și a rolului pe care aceasta îl exclamă în ajutorul măntuirii credincioșilor. Dar au venit și peste noi, ortodocșii, vremuri noi în care nu mai merge cu *Ceaslovul și cu Molitfelnicul*, după cum spunea vrednicul de pomenire mitropolit Antonie Plămădeală. Odinioară, în timpul Sfântului Ioan Gură de Aur, lumea știa teologie (ne referim la Bizanț) pe care o cuvânta chiar și la piață, precum aflăm din sinaxare. Au apus însă acele vremuri... Iar dacă atunci erau doar câteva erezii, acum acestea au umplut pământul, ajungându-se la uimitoarea cifră a sectelor și denominațiunilor de câteva mii – un motiv în plus pentru a ne griji și a întări lucrarea de însușire a credinței de către poporul creștin și ortodox. Dar a fi creștin nu înseamnă a te numi creștin, ci a face faptele creștinului. Or, dacă privim la unele date statistice ale ortodocșilor noștri de 86,7%, acestea nu se împacă mai deloc cu noțiunea de bun creștin la nivel de faptă.

În urmă cu cinci ani un sondaj religios arăta o cifră tristă a prezenței poporului la Biserică în zilele de sărbătoare: Duminica și sărbătoarea în jur de 10%, iar de marile sărbători – Sf. Paști și de Crăciun, abia de 30%. Și cum să ne gândim că avem o societate creștină când dintr-o sută de oameni, doar zece vin la Biserică? Roadele de creștini nu prea se văd. Iar dacă medităm adânc la un adevăr exprimat de un părinte contemporan nouă, cum că „suntem vinovați și de faptul că aproapele e vinovat”, poate s-ar cuveni să ne cercetăm mai des și mai cu sărg statutul nostru de creștin. De aceea, demersul de a afla răspunsuri și soluții pentru sporirea credinței noastre și prin intermediul sau cu ajutorul catehezei nu poate fi decât foarte binevenit și tot pe-atât de folositor.

Într-o mare măsură toate se pot reduce la puterea de manifestare a iubirii pentru care omul a fost creat, iubire față de Dumnezeu și de aproapele, după cuvintele Sfântului Apostol Ioan (*I In. 4, 7-8*). Dar această iubire va trebui să fie corect înțeleasă și trăită, atât între creștinii noștri ortodocși, cât și în raporturile care privesc discuțiile cu celelalte confesiuni creștine și, desigur, cu sectele, în a căror cale Ortodoxia va rămâne o stavilă tare și o stâncă a mărturiei despre Adevăr, un loc în care Însuși Adevărul se experiază, inclusiv prin „acțiunea luminată” a catehezei.

Aria cercetării lucrării de față o constituie, după cum putem intui, *activitatea din domeniul teologiei catehetice, respectiv al catehezei*, din cadrul Bisericii Ortodoxe și din Biserica

Romano-Catolică din România, cu implicațiile de rigoare în domeniul educației religioase și al științelor adiacente, precum psihologia, sociologia, pedagogia creștină și comunicare.

Noutatea și propulsarea domeniului catehetic ortodox se poate înțelege prin/din realizarea comparației sau a paralelismului privind *strategiile, proiectele, temele și metodele activităților catehetice catolice* cu cele existente în Biserica Ortodoxă Română și evidențierea, ca atare, a ceea ce poate fi util teologiei academice și practice ortodoxe în România.

Limitele cercetării acestei teze de doctorat comportă cel puțin două direcții: mai întâi – limitarea priceperii sau a cunoașterii personale, datorită căreia demersul nostru se rezumă la un mic pas în cercetarea domeniului teologiei catehetice; în al doilea rând, domeniul de convergență între cele două Biserici pe această temă a catehezei are limitele sale mai cu seamă din pricina lipsei de interes a unor persoane în a interfera cu tot ceea ce poate fi deosebită în ceea ce privește catolică. De asemenea, se poate vorbi și de o limitare reală cauzată de deosebirile doctrinare, din perspectiva premizei – *conținutul reprezintă metoda*. Așa cum intuim, interferențele confesionale vor reprezenta mereu sensibilități puternice, cu atât mai mult în cazul nostru, avându-se în vedere evenimentul nefericit al *Uniației de la 1700* în care mulți români ortodocși au avut de suferit din pricina catolicilor (îndeosebi a celor cu putere decizională) – ca exemplu, aproximativ 140 de lăcașuri de cult ortodoxe au fost distruse de generalul austriac Bukov. Drept urmare, actul „uniației” a fost numit de George Barițiu „tragedia cea mare românească” – o reală limitare.

Stadiul cercetării actuale reflectă un nivel relativ scăzut al interesului pe această temă, cu toate că există o tradiție de secole a catolicismului în România. Cauzele sunt multiple, iar pe câteva le-am amintit deja, mai sus. În general, cercetările au un caracter informativ și sporadic, subiectul nefiind unul de interes decât din perspectiva profesorilor universitari sau a celor din școlile vocaționale, precum și a responsabililor cu cateheza la nivel de eparhie; în rândurile studenților se constată o slabă preocupare în această direcție de cercetare teologică. Preocupările principale în domeniu se referă la proiecte catehetice, analize istorice, școala catolică, raționalism pedagogic, învățământ religios, catehumenat.

Obiectivele tezei au în vedere identificarea elementelor catehetice catolice care pot fi împrumutate și folosite în cateheza din Biserica Ortodoxă Română (metode, strategii și programe), precum și reliefarea necesității și importanței catehezei în Ortodoxia Românească în contextul actual, cu exemple catehetice patristice aferente și având în ajutor cunoștințele noi ale științelor laice adiacente, respectiv pedagogia, psihologia, științele comunicării și sociologia, cu metodele și principiile lor de sistematizare și eficientizare a conținuturilor.

La nivel structural, primul capitol al lucrării începe prin prezentarea unor noțiuni de bază privind cateheza și denumirile din jurul ei. Am socotit de bun augur reliefarea acestora întrucât termenii nu sunt atât de familiari în afara spațiului teologic și, în atare context, explicațiile nu pot să fie decât binevenite. Mai departe, conținutul de bază al primului capitol se constituie din prezentarea unor opere – modele de cateheză elaborate de acei mari Sfinți Părinți ai *epochii de aur* a Bisericii Creștine, precum și de către Sfântul Teodor Studitul (826†) și Sfântul Simeon Noul Teolog (1022†), care părinți nu doar că și-

au pus în slujba Domnului vasta pricepere, ci au și reușit să imprime direcții educaționale creștine în timpurile și în locurile în care au trăit. Prețioasele lor expertize catehetice și pedagogic-educaționale nu vor putea decât să ne încânte și să ne determine să le urmăm îndemnurile și metodele inspirate „de sus”, atât la nivel informal, cât mai ales formativ-educativ, pentru rezultate optime dar și pentru educarea noastră în Hristos.

Capitolul al doilea ne aduce în prezent și încearcă să ofere o interpretare și o descriere a ceea ce înseamnă cateheza în Biserica Ortodoxă Română în actualitate. Cunoaștem cu toții că după începerea Mileniului al III-lea s-a încercat și se încearcă o revitalizare a activităților catehetice din interiorul Bisericii Ortodoxe Române, care rămăsese puțin tributară acestui domeniu lăsat în umbră de preocupările omiletice și predicatoriale. Factorii declanșatori ai acestui fenomen sunt mai mulți, dar cu siguranță sunt legați, în primul rând, de viziunile „mai noi” ale profesorilor de teologie responsabili cu activitățile catehetice care au înțeles potențialul uriaș de revitalizare duhovnicească pe care îl poate oferi cateheza în contextul actual, context dirijat întrucâtva și de noile provocări ale societății moderne și post-moderne.

În prima parte a celui de-al doilea capitol vom vorbi despre nevoia de catehizare și implicit despre importanța catehezei ca educatoare a sufletului întru Hristos – lait motiv în Noul Testament, dar și ca lucrare care se dezvoltă în acel „cadru sacru” întreit al *familiei, Bisericii și Școlii*, cu ramificațiile de rigoare:

- modelul familial și preocuparea pentru educația religioasă a copilului;
- principiul ecleziocentric și aprofundarea cunoașterii lui Dumnezeu prin cateheză, în Biserică;
- însemnatatea orei de religie (și aportul complementar al științelor comunicării, psihologiei, sociologiei și pedagogiei școlare).

De asemenea, vom realiza un scurt istoric al activităților catehetice din cadrul Ortodoxiei românești, cu prezentarea celor mai semnificative personalități și scrieri din domeniul catehetic, după care vom purcede la indicarea câtorva proiecte catehetice, precum și a complementarității relațiilor dintre Biserică și Școală în procesul educației religioase, prin cateheză și ora de religie. În partea finală a capitolului al doilea vom dezvolta câteva aspecte care țin de intersectarea fructuoasă a catehezei (cateheticii) cu științele psihologiei și pedagogiei, ale căror metode de lucru îi sunt de un real folos, fiind nevoie de inculturarea lor. În penultimul subcapitol am întreprins o analiză privind catehizarea adolescenților, iar în ultimul (subcap. 15) am prezentat câteva așteptări morale și deosebiri privind persoana catehetului și cea a profesorului de religie.

Într-o anumită măsură, din punctul de vedere al organizării conținuturilor, capitolul al doilea reprezintă o imagine oglindă pentru cel de-al treilea capitol, deoarece preocupările catehetice ale Bisericii Catolice țințesc aceleași obiective ca și cele pe care noi, ortodocșii, le avem în vedere prin acțiunea catehezei, mai cu seamă în privința obiectivelor îndepărtate – precum cel al deprinderilor la viața liturgică din biserică, practicarea rugăciunii personale, citirea Sfintelor Scripturi și a operelor patristice și a, toate pentru a *preschimba pe omul cel vechi în cel nou*, hristofor și pnevmatofor, care să fie pregătit pentru eternitatea alături de Dumnezeu.

La rândul său, capitolul al treilea este dedicat în totalitate catehezei din Biserica Romano-Catolică din România și este structurat în unsprezece subcapitole. În prima parte vom trece în revistă câteva elemente istorice ale tradiției catehetice romano-catolice în spațiul românesc, mai cu seamă în regiunea Moldovei. Totodată, vom identifica unele scrieri sau opere catolice cu vechime foarte mare de „la noi”, ceea ce ne demonstrează fără tăgadă prezența Bisericii Catolice pe aceste meleaguri. Desigur, nu vom trece mai departe fără să evocăm o serie de personalități marcante, ostenitori și misionari trimiși ai „Sfântului Scaun”, care au propovăduit pe Hristos Domnul, după învățatura Romei.

Pe de altă parte, nu se poate vorbi despre misiunea și tradiția catehetică din Biserica Romano Catolică din România fără a contextualiza, fără a încadra temporal și istoric prezența acestei Biserici în spațiul românesc. În această idee reafirmăm ceea ce ne spune istoria și anume faptul că începurile creștinismului „de tip occidental” de pe teritoriul *carpato-danubiano-pontic* devin mai evidente, cum era și firesc, după „zisa marea schismă” din anul 1054. În plus și foarte probabil au existat și la noi creștini care, cel puțin din punctul de vedere al rădăcinilor spitei neamului, erau mai apropiati de Roma, ceea ce i-a determinat în mod firesc să păstreze pe mai departe și deosebirile religioase – în special pe cele liturgice și dogmatische dintre Bizanț și Apus, care începuseră să se contureze chiar încă din secolul al VI-lea.

În continuare vom trece de la registrul istoric în actualitatea concretului misionar – locul „de drept” al catehezei, scoțând în evidență idealul ei educațional și obiectivele pe care ea (cateheza) le are în vedere (subcap. 3-7). Deopotrivă, nu am dori să trecem cu vederea o altă componentă importantă a misiunii catolice, reprezentată de domeniul virtual al internetului, prin intermediul căruia Vaticanul își dezvoltă și susține o parte a lucrării sale de misiune și cateheză la nivel global. Prin urmare, am purces la o analiză a unor documente, directive și regulamente cu caracter catehetic care se găsesc postate pe site-ul Vaticanului (subcap. 7). Trebuie spus că acest site (*Vatican.va*) este unul foarte temeinic elaborat, bine pus la punct și foarte complex în același timp, cu editare în mai multe limbi străine, inclusiv chineză și arabă. Cum este și firesc, site-ul acoperă toate domeniile de teologie și descrie în detaliu activitatea papilor, începând de la Conciliul II Vatican și până la activitatea cotidiană a actualului „Sfânt Părinte” – Papa Francisc (Jorge Mario Bergoglio, născut la Buenos Aires în anul 1936). Totodată, vom regăsi aici informații despre Magisteriul Bisericii și actele papale, despre comisiile pontificale și componența lor, pe domenii de teologie, precum și analiza retrospectivă a celor mai actuale și importante tematici și lucrări de teologie, cum sunt, de exemplu, diferitele ediții ale catehismului catolic și aşa mai departe.

În ultima parte a capitolului ne vom îndrepta atenția asupra unor elemente practice ale catehezei parohiale, cu evidențierea unor proiecte, strategii și programe catehetici utilizate de „frații” catolici care pot fi împrumutate și de către noi, catehetii ortodocși. La mijloc, între parohie și strategie, se află liantul pentru „sistematizarea din teren”, respectiv *școala catolică*, ce nu putea lipsi din ecuație, ea constituind un element foarte important și absolut necesar în misiunea de catehizare. Existența școlilor (catolice și ortodoxe) „în pridvorul bisericilor și vatra mănăstirească” devine reprezentativă atât din punct de vedere

doctrinar-pastoral, cât și din perspectiva referirii la istoricitatea Bisericii, pentru motivul că școlile conferă o bază mai temeinică sau mai credibilă a datelor istorice (ca izvor al acestor date), iar în al doilea rând – pentru că școlile au fost și sunt sisteme de referință în timp care exprimă legătura „de veacuri” dintre Școală și Biserică și a amândurora cu Statul. Din aceste considerente, până la reforma lui Cuza, atunci când ne vom referi la școală în spațiul românesc, să nu pierdem din vedere faptul că aceasta a fost legată structural și de biserică; de aici o frumoasă și strânsă legătură între *cateheză – biserică – școală*.

Înainte de a încheia cuvântul de început, deși n-ar fi aici poate locul cel mai potrivit pentru o asemenea remarcă, dorim totuși să aducem mulțumiri din inimă Părintelui Profesor coordonator Vasile Gordon pentru ajutorul și îndrumarea părintească și didactică de pe parcursul acestor ani de studii, respectiv din anul 2005, de când eram la București, până în prezent – părinte profesor pe care l-am simțit alături, de multe ori, ca și pe un tată. Îi mulțumim pentru blândețea și răbdarea sa (prin care am rămas fidel teologiei practice și cursurilor sale), pentru rugăciunile sale și pentru sfatul bun dat la nevoie și rugăm pe Domnul să-l țină sănătos întru mulți și binecuvântați ani.

Nutrim speranța ca această lucrare să fie de folos cititorului, dacă nu atât în profunzimile sfînteniei credinței, măcar în privința metodelor, care metode (unele), chiar dacă sunt preluate de la „frații” catolici, nu înseamnă că nu sunt utile și pentru noi, catehetii ortodocși de mâine. Ancorarea noastră mai bună în propovăduirea credinței și a dogmelor ortodoxe va rămâne și mai ortodoxă după întrebuițarea unei bune strategii catehetice, fie și catolice, aşa după cum vom putea să descoperim și din conținutul acestei lucrări.

Concluzii la primul capitol

În finalul acestui prim capitol vom încerca să desprindem, sintetic, câteva trăsături ale pedagogiei creștine desprinse din operele catehetice ale Sfinților Părinți prezentați mai sus, care trăsături ne suscătă interesul nu doar din perspectiva a ceea ce este comun în aceste opere, ci și din acea optică a complementarității privind împlinirea idealului educațional religios, pe care fiecare dintre acești părinți l-au înțeles și aplicat în felul lor și s-au străduit să ni-l descopere și nouă. Vorbim aşadar despre:

- o pedagogie a cuvântului lui Dumnezeu – mai întâi de toate, știm că adevărata înțelepciune provine de la Creator, care a dăruit omului posibilitatea de a deveni nemuritor, prin exercitarea voinței sale, care constă în împlinirea unei porunci (norme sau rânduieri) a lui Dumnezeu; după cădere, Domnul iarăși redă omului posibilitatea de a se reabilita, făcându-i cunoscută voia Sa în Sfintele Scripturi, precum și în învățărurile Sfinților Părinți, care au tâlcuit și transpus în pedagogia educațională omenească acea pedagogie revelată sau primită de Sus;
- o pedagogie a nădejpii și a credinței în Dumnezeu – conform căreia omul răspunde pozitiv, cel puțin ca atitudine, acestui cuvânt al Domnului, pe care se străduiește să și-l însușească nu doar la nivelul rațional, ca simplă informație, ci ca mod de a trăi, acest lucru constituind și o doavadă directă a credinței în Ființa Supremă și în adeverirea cuvintelor Ei;
- o pedagogie euharistic-eclezială – văzută ca modalitate de mulțumire adusă lui Dumnezeu pentru binefacerile Sale, dar mai ales pentru primirea dumnezeieștii Împărtășanii, cea prin care ne apropiem la modul maxim de Dumnezeu. Și cum Euharistia este legată de Cina Domnului și inclusiv de Biserică, prin aceea că Cina are loc în cadrul Sfintei Liturghii, o astfel de pedagogie a vieții va fi nedespărțită de Biserică, așa cum și creștinul este nedespărțit de ea;
- o pedagogie a iertării și a primirii harului dumnezeiesc – împreună șederea în Biserica Domnului are ca efect „încărcarea” creștinului cu harul divin, pe care Domnul Hristos îl dăruiește credincioșilor botezați care îl roagă pentru iertarea de păcate și pentru binele vieții lor, acest lucru înfăptuindu-se la modul plenar prin Sfânta Euharistie; dar, prin Euharistie **nu** ne unim cu ființa lui Dumnezeu, ceea ce ar însemna panteism, ci cu energia harică ce izvorăște din Trupul și Sângele Domnului pe care le primim real întru noi. Iar din pricina măreției acestor lucrări, era nevoie de oameni dedicați și afierosiți în întregime, sfinții lui Dumnezeu, în persoana preoților, care să fie îndemnători mai cu râvnă spre apropierea de Dumnezeu și spre dobândirea harului Său mântuitor;
- o pedagogie a ascultării de Fiul lui Dumnezeu Întrupat ca Logos Pedagog – întruparea s-a realizat deoarece nimeni n-ar fi avut puterea de a răscumpăra pe oameni din osânda păcatului, fără numai Însuși Mântuitorul; din acest motiv, El este Răscumpărătorul dar și Pedagogul/Învățătorul prin excelență, pe care trebuie să-l urmăm și să ne asumăm Crucea Lui pentru a înlătura la modul sufletesc-ontologic împreună cu El;
- o pedagogie a ascultării față de slujitorii Domnului, ca exemple personale – așa cum au fost proorocii și marii preoți în Vechiul Testament, sau Apostolii cu tot clerul de după ei în Noul Testament – precum și față de toți îndrumătorii duhovnicești (sfinți), chiar și mireni, ca cei care ne ghidează pe

cărarea măntuirii spre Logosul Pedagog, nu din auzite, ci prin însăși experiența lor de viață sfântă (conform Evr. 13, 17);

► o pedagogie a chemării neamurilor la credință – prin care înțelegem că Dumnezeu dorește măntuirea tuturor oamenilor (I Tim. 2, 4), inclusiv a păgânilor, pe care îi și regăsim în rândurile catehumenilor; dar numai cei care vor muri și vor împreună cu El (prin botez) vor fi ai Lui, ca parte a trupului Său, care este Biserica; iar cei ce nu vor crede, deși au fost chemați la credință, *se vor osândi*, conform Mc. 16, 16;

► o pedagogie a credinței lucrătoare continue – prin care înțelegem faptul că nu putem fi creștini doar pentru un timp limitat, ci pentru întreaga noastră viață pământească. Domnul ne spune – *fiule, dă-mi inima ta*, dar nu pentru un ceas sau o zi, ci pentru tot restul existenței noastre, aşa precum ne rugăm în ectenie când zicem: *toată viața noastră lui Hristos Dumnezeu să o dăm*; lău-vom, aşadar, pavăza credinței și armele lui Dumnezeu în războiul nostru personal cu patimile și cu ispitoriile diavolești, spre a ne trăi viața prin faptele credinței;

► o pedagogie a veacului ce va să fie – prin care arătăm că străduințele noastre duhovnicești nu au ca finalitate binele efemer, lumesc și material (pe care nu-l excludem într-o anumită măsură, fiindcă nu suntem eretici manihei), ci dobândirea Împărăției Cerești, care înseamnă sălășuirea laolaltă cu sfinții îngeri și cu toți sfinții din veac, întru cunoașterea, contemplarea și iubirea nesfârșită a ființei Creatorului nostru Bun.

2.15.1. DECALOGUL BUNULUI CATEHET⁷²⁸

1. Învățământul tău să fie *intuitiv* — adică scos din *viață* și *practic* — adică pentru *viață*.
2. Să fii nu numai profesor, ci și *tată* și *prieten* elevilor tăi și să fii îndelung *răbdător* cu ei și să nu uiți că nu ei sunt pentru tine aci în școală, ci tu ești pentru ei!
3. Exercițiul îl face pe maestru. Pentru aceea *muncește, adastă*⁷²⁹ și *fii răbdător* cu tine însuți!
4. Să fii bogat și pătruns în convingerile pentru care vrei să-ți câștigi elevii tăi! Totdeauna să ai mult mai mult decât ceea ce vrei să le împărtășești lor!
5. Nu intra în clasă nepregătit! Pregătește-ți totdeauna cu multă grijă lecțiunile tale, însă nu numai prin *studiu rece*, ci și prin *rugăciune* și prin *meditație religioasă*! Mergi în fiecare zi cu *liniște* în suflet la îndeplinirea datoriei tale de Profesor!
6. Socotește-ți totdeauna izbânzile și eșecurile ostenelilor tale didactice și cercetează cu deamănumul cauzele lor. Nu te mulțumi niciodată prea ușor cu tine însuți!
7. Nu-ți sprijini activitatea ta didactică numai pe personalitatea ta nici numai pe metoda ta! Dacă vrei să fii un bun profesor de religie, orientează-ți lucrarea, silindu-te să te disciplinezi prin metodă. Factorul decisiv este însă nu *metoda, ci omul*, care o mântuiește.
8. Fii totdeauna *spirit vesel, senin, luminat, comunicativ și prietenos* și trezește în școlarii tăi un Creștinism vesel și fericitor! Evanghelia este „*veste bună*” și de la un vestitor posomorât nimeni nu așteaptă o veste bună!
9. Fii umilit! Tu șezi în locul învățătorului Hristos! Nu te trufi și nu te căuta niciodată pe tine însuți. Tu ești nimic; Hristos este totul!
10. Tu ești semănător și grădinar. Creșterea și coacerea fructelor nu cade în sarcina ta, ci în puterea Celui de sus. Împlinește-ți deci *doar datoria* ta, iar restul lasă-1 în grija Celui Atotputernic!

⁷²⁸ Marin C. Ionescu, *Inima e cârmaciul mintii*, Tipografia Națională Jean Ionescu, București, 1927, p. 217-218.

⁷²⁹ Adică așteaptă cu multă nădejde și perseverență.

ANEXĂ

2.2. PERIODIZAREA CATEHEZEI ÎN B.O.R. DIN PERSPECTIVA LITERATURII CATEHETICE

Opere cu caracter catehetic¹⁰³³, cu reper cronologic până în prezent:

1. Niceta de Remesiana, alcătuiește în secolul al IV-lea primul *Catehism* în limba latină, care a circulat în spațiul Dunărean și, cel mai probabil, și la nord de Dunăre.
2. *Învățările lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, alcătuită între 1512-1521, în limba slavonă.
3. *Catehismul grecesc*, alcătuit de grecii ortodocși din România, la Brașov, în 1544.
4. *Catehismul* alcătuit de Diaconul Coresi și tipărit la Brașov în 1559, în ediție slavonă și apoi românească¹⁰³⁴.
5. *Tâlcul Evangeliilor*, alcătuit tot de Coresi, la Brașov, în anul 1564¹⁰³⁵.
6. *Mărturisirea Ortodoxă a Sinodului de la Iași din anul 1642*.
7. Varlaam Mitropolitul, *Cartea românească de Învățără*, Iași, 1643.
8. Movilă, Petru Mitropolitul Kievului, *Mărturisirea Ortodoxă a Bisericii Apostolice și Catolice a Răsăritului din 1643*; de asemenea va convoca *Sinodul de la Kiev din 1641*, pe fondul aparițiilor rătăcirilor neortodoxe precum *catehismul calvinesc* sau „mărturisirea” rătăcitoare a lui Kiril Lucaris.
9. Varlaam, Mitropolitul Moldovei, *Răspunsuri împotriva Catehismului Calvinesc de la anul 1642, Iași, 1645*.
10. Varlaam, Mitropolitul Moldovei, *Şapte taine ale Bisericii Răsăritului*, Iași, 1645; tot el convoacă *Sinodul de la Iași* la 10 septembrie, 1645.
11. Greceanu, Frații Radu și Șerban, *Pravoslavnica Mărturisire a Bisericii Răsăritului de Petru Movilă, Mitropolitul Kievului*, Buzău, 1692, traducere din limba greacă.
12. Atanasie, Mitropolitul, *Kiriacdromion sau Evanghelia învățătoare*, Belgrad, 1699.
13. Antim Ivireanul, *Didahii*, alcătuite de mitropolit între anii 1709-1716, și rostite la București sau Târgoviște¹⁰³⁶.

¹⁰³³ Informații preluate din:

Mihail Bulacu, *Studii de Catehetică*, Editura Atelierele Tipografice ale ziarului „Universul”, București, 1941, pp. 10-35;

Juvenal Stefanelli, *Catechetica*, Editura Societatea Tipografică Bucovineană, Cernăuți, 1904, pp. 94, 95, 99, 100, 102;

Constantin Galeriu, „Ora de religie în trecut și astăzi”, în *Altarul Banatului*, 4-6/1995, p. 162;

Vasile Gordon, *Introducere în Catehetică Ortodoxă*, Sophia, București, 2004, pp. 148-158.

Marin C. Ionescu, *Inima e cărmaciul minții*, Editura Tipografia „Națională” Jean Ionescu și Co. 1, București, 1927, p. 10-52.

Constantin Naclad, *Educația religioasă în cadrul slujirii preoțești*, Editura Trinitas, Iași, 2007, pp. 258-268.

¹⁰³⁴ <https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/regionale/transilvania/catehismul-romanesc-tiparit-de-diaconul-coresi-la-brasov-115134.html>, data accesării: 22. Aprilie 2019.

¹⁰³⁵ Dumitru Călugăr, *Catehetică...*, p. 66.

¹⁰³⁶ Antim Ivireanul, *Didahii*, Minerva, București, 1983, p. 5.

14. Antim Ivireanul, *Învățături preuțăști despre cele șapte taine*, tipărit la 1700, editia a II-a Iași, 1732. Aceeași carte se va traduce din slavonă în românește la Sâmbăta Mare, lângă Poșon (Presburg), în Ungaria, la anul 1726.
15. Șincai, Gavril G., *Catechisul cel mare* cu întrebări și răspunsuri, Blaj, 1753.
16. Remnceanu, Dimitrie, *Învățătura creștinească* prin întrebări și răspunsuri, Ediția a II-a, Blaj, 1756.
17. Platon, Ieromonahul, *Învățătura Ortodoxă sau Scurta și Creștineasca Teologie*, Riga, 1770 (în limba germană).
18. Teotoche, Ieromonachul Nichifor, *Alcătuirea aurită muștrătoare de rătăcirea Iudeilor*, din limba latină, Iași, 1771.
19. Klein, Samoil Micu, *Desertăjune de posturile Bisericei greco-răsăritene*, Buda, 1782.
20. Klein, Samoil Micu, *A celui întru sfinți părintele nostru Chiril Arhiepiscopul Ierusalimului – Catihises, sau învățături către cei ce vin la Botez, tălmăcrite acum, întâi, pe limba românească de Ieromonahul Samoil Klein de la Sad în anul 1788*.
21. Grigorie IV Dascălul, Mitropolitul, *Puțul Sfântului Ioan Gură de Aur*, 1833; reeditat de Buna Oștire în anul 1995, la Bacău.
22. Grigorie IV Dascălul, Mitropolitul, *Carte folositoare de suflet*, traducere, București, 1799.
23. *Catechisis mic*, sau prelipsis pravoslavnicei mărturisiri a legii grecești, a sobor- niceștii și apostoliceștii biserici răsăritene; spre întrebuițarea neunițiilor tineri slaveni și moldoveni; care s-a întărit de neunitul sobor episcopal în Garloveț la 1774 și acumă cu îngăduință înalt slăvitului scaun al țării, ddto 17. Sept. 1802, nr. 27, 111, sub privighiare Consistoriului Bucovinei, s-a tradus de Ștefan Atanasievici, canțelist în Consistoriu, Tipărit în Cernăuți, 1804, în limba română, slaveană și germană.
24. Munteanul, Platon, *Catehism Mic*, Cernăuți, 1804.
25. *Catechisul cel mare* sau învățătura creștină, Buda, 1806.
26. Silvestru, Starețul, *Dogmele credinței*, Mănăstirea Neamț, 1816.
27. Munteanul, Platon, *Catehismele Sfântului Chiril al Ierusalimului*, traducere între anii 1816-1817.
28. Costachi, Mitropolitul Veniamin, *Oglinda sufletului*, traducere din rusește, Iași, 1833.
29. Costachi, Mitropolitul Veniamin, *Catechis* sau învățătură pentru creștinătate, Iași, 1834.
30. Chesarie, Episcopul, *Învățătura creștinească* (Istoria s. și catechis), Iași, 1836.
31. Scriban, Neofit *Catechis sau învățături capitale ale bisericei răsăritene*, Iași, 1838.
32. Mihăescu, Georgit, *Învățătura creștinească* spre folosul tuturor în deobște, Craiova, 1839.
33. *Catechism sau învățătura dogmelor creștine*, Buzău, 1839.
34. Costachi, Mitropolitul Veniamin, *Drept slăvitoare învățătură sau cuprinderea de Dumnezeu cuvântării hristianicești a lui Platon*, Mitropolitul Moscovei în Iași la 1839 *Carte de catechism*, reprodusă în table de părete, de F. Aaron, Bucrești, Sf. Sava, 1839.
35. Platon, Ieromonahul, *Catehismul Creștinesc pe larg al Bisericii Ortodoxe Catolice Răsăritene*, de, Petersburg, 1840.
36. *Tâlcuirea celor 250 de psalmi ai lui David*, Buzău, 1840.

37. Costachi, Mitropolitul Veniamin, *Piatra scandelei sau desbinarea bisericei de apus și răsărit*, tradusă din grecește, Iași, 1844.
38. *Povățitorul educării copiilor de ambe sexe*, prelucrat după mai mulți autori, de D. Pop, Iași, 1846.
39. *Leksicon istorico religios de conversație*, de Al. Gavra, Buda, 1847.
40. *Catechismul creștinesc*, cuprinzător de învățătura drept-credincioasei Biserici Catolice a răsăritului, de Ștefan Tarnaviețchi, Cernăuți, 1849.
41. *Culegeri de dovezi din Sfânta Scriptură*, Iași, 1854.
42. *Descrierea sfintelor locuri*, de monachul Varnava, București, 1856.
43. *Catechism elementar al religiunii creștine*, de T. Codrescu și D. Gusti, București, 1856.
44. *Catechism sau învățătură pe scurt pentru creștinătate*, de archimandritul Ieronim. Iași, 1859.
45. *Catechism al religiunii creștine ortodoxe*, de Veniamin Catulescu, 1860.
46. *Catechism mic*, sau scurtă învățătură drept-credincioasă pentru școalele neunite române, Viena, 1860.
47. *Creștineasca învățătură a moravilor, sau moralul creștinesc*, de Teocist Blajevici, Viena, 1865.

Manuale

1. *Manual de catechism religios moral*, București, 1846.
2. *Manualul religiosului adevărat*, de arhimandritul Dionisie, 1858.
3. *Manual de catechism*, ediția a VII-a, București, 1862.
4. *Învățătura ortodoxă din religiunea creștinească a unei, sfinte, catolice și apostolice biserici a răsăritului pentru clasele superioare ale gimnasiului, Cartea I. Învățătura dogmatică generală*, compusă de S. Andrievici, Viena, 1862.
5. *Învățătura ortodoxă din religiunea creștinească a unei, sfinte, catolice și apostolice biserici a răsăritului pentru clasele superioare ale gimnasiului, Cartea II. Învățătura dogmatică specială*, compusă de S. Andrievici, Viena, 1862.
6. *Învățătura ortodoxă din religiunea creștinească a unei, sfinte catolice și apostolice biserici a răsăritului, pentru clasele superioare ale gimnasiului. Învățătura morală*, Cartea a III-a, de S. Andrievici, Viena, 1862.
7. *Manual de catechism al omului moral și social*, de Codrescu, Iași, 1865.
8. *Catechisis mic* pentru tinerimea ortodoxă din clasa I și a II-a a școalelor naționale din Bucovina, de Samuil Andrievici, Cernăuți, 1865.
9. *Micul catechis*, carele cuprinde învățătura creștinească dupre dogmele bisericei drept-credincioase a răsăritului, pentru a III-a clasă a școalelor poporale, de parochul S. Andrievici, Viena, 1865.
10. *Mănuariu pentru învățătura religiunării a bisericei drept-credincioase a răsăritului*, compusă spre folosul învățăceilor clasei I. gimnasiale, de C. Andrievici, Viena, 1867.
11. *Mănuariu pentru învățătura istoriei Testamentului celui vechi*, compus spre folosul învățăceilor dreptcredincioși ai clasei II. gimnasiale, de C. Andrievici, Viena, 1867.

12. *Mănuariu pentru învățătura istoriei vieței lui Iisus Christos*, compusă spre folosul învățăceilor dreptcredincioși ai clasei III. gimnasiale, de C. Andrievici, Viena, 1867.
13. *Magazinul pedagogic*, organ pentru educatori, învățători și bărbați de școală. Foare ce a apărut în Năsăud în anul 1868, și în care se tratează metodic și propunerea materiilor catechetice.
14. Stefanelli, Juvenal, *Catechese tratând istoria biblică a Vechiului Testament*, Sibiu, 1879.
15. Stefanelli, Juvenal, *Catechese tratând istoria biblică a Noului Testament*, Sibiu, 1881.
16. Stefanelli, Juvenal, *Învățătura creștinească a bisericiei ortodoxe catolice*, pentru școalele superioare de fete, București, 1887.
17. Popescu, Protopresbiterul Simeon, *Catehetica, adică metodica specială a studiului religiunei*, București, 1892.
18. Stefanelli, Juvenal, *Catehetica*, Cernăuți, 1904.
19. Konon Aramescu, Donici Băcăuanul, *Predarea religiunii în școlile secundare*, București, 1912.
20. *Metodica învățământului religios în școlile secundare* — un referat de Icon. Vasile Pocitan, București, 1913.
21. Barbu, Petru, *Elemente de Catehetică sau Metodica Religiunei*, Arad, 1915.
22. Popescu Breasta, Icon. Grigore, *Învățământul Religios*, principii și observațiuni metodice, Craiova, 1921.
23. Ionescu, Marin C., *Îndrumări privitoare la învățământul religios în școalele secundare*, București, 1922.
24. Nisipeanu, I., *Religia pentru copii. Studiu metodologic, teoretic și practic, în spiritul școalei active*, București, 1922, *Pentru educația estetică a copilului. Metodologia dexterităților în spiritul școalei active*, Edit. Cultura Românească, București.
25. Antonescu, G. G., *Din problemele pedagogiei moderne*, București, 1924.
26. Antonescu, G. G., *Curs de pedagogie*, București, 1925-1926.
27. Ionescu, pr. Marin, *Inima e cârmaciul minții. Catehetica zilelor noastre*, București, 1927.
28. Bulacu, pr. Mihail, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă* (Teză de doctorat), Oradea, 1928.
29. Antonescu, G. G., *Pedagogia Generală*, București, 1930.
30. Tarangul, Oreste, *Manual de catehizare pentru instrucția religioasă a adulților în duminici și sărbători*, Arad, 1930.
31. Bulacu, pr. Mihail, *Pedagogia Creștină Ortodoxă*, București, 1935.
32. Brânzeu, pr. Nicolae, *Semănătorul. I. Catehetica*, Lugoj, 1936.
33. Călugăr, Dumitru, *Hristos în școală. Manualul catehetului ortodox pentru școala primară*, vol. I, Sibiu, 1934; vol. II, Sibiu, 1937.
34. Antonescu, G. G., *Istoria Pedagogiei. Doctrinale fundamentale ale pedagogiei moderne*, București, 1939.
35. Colomb, Joseph, *Le service de l'Evangile*, Manuel catéchétique (catolic), Vol. I și II, 611 + 816 p., „Desclée” – Paris, 1968.
36. Bârsănescu, Șt. (coordonator), *Istoria pedagogiei*, Manual pentru liceele și Institutele pedagogice, București, 1969.

37. Comenius, J., Amos, *Didactica Magna*. Trad., note și comentarii de Iosif Antohi, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1970.
38. Călugăr, pr. Dumitru, *Catehetica*, manual pentru Institutele Teologice, București, 1976.
39. Stanciu, I., Gh., *O istorie a pedagogiei universale și românești*, București, 1977.
40. Petrescu, pr. Nicolae, *Catehetica*, Manual pentru Seminariile Teologice, București, 1978.
41. Colectiv, *Istoria învățământului din România de la origini până la 1821*, București, 1983.
42. Leavit, Guy P., *Predarea cu succes*, trad. Eleonor Daniel, „Societatea Misionară Română”, 1985.
43. Colectiv, *Îndrumări metodologice pentru predarea religiei în școală*, Editura Institutului biblic și de misiune al B.O.R., București 1990.
44. Călugăr, Dumitru, *Șapte cărți de religie*, Edit. Episcopiei Romanului și Hușilor, Bacău, 1990.
45. Bontaș, Ioan, *Pedagogie. Manual universitar de pedagogie*, București, 1994.
46. Nicola, Ioan, *Pedagogie. Manual pentru școlile post-liceale*, București, 1994.
47. Golu P., Verza E., Zlate M., *Psihologia Copilului*, Manual pentru cl. a XI-a școli normale, București, 1995.
48. Galeriu, Constantin, „Ora de religie în trecut și astăzi”, în *Altarul Banatului*, 4-6/1995.
49. Cucoș, Constantin, *Pedagogie. Compendiu de studii pedagogice*, Iași, 1996, (pp. 160-175 : „Educația religioasă”).
50. Răducă, pr. Vasile, *Curs de Catehetică*, ms. dactil., București, 1996.
51. Narly C., *Pedagogie generală*, București, 1996 (ed. a II-a; ed. I = 1938).
52. Oprescu, N., *Pedagogie* (vezi cap. „Educația moral-religioasă”, p. 372-377), București, 1996.
53. Mullinax, Marolen și Marieta Dinu, *Manual de instruire Montessori*, Casa Speranța, Constanța, 1998.
54. Cucoș, Constantin (coordonator), *Psihopedagogie*, pentru examenele de definitivare și de grade didactice, Polirom, Iași, 1998.
55. Danciu, Ana, *Metodica predării religiei în școlile primare, gimnazii și licee*, Editura “Anastasia”, București, 1999.
56. Cucoș, Constantin, *Educația religioasă. Repere teoretice și metodice*, Edit. „Polirom”, Iași, 1999.
57. Iancu, Stela, *Psihologia școlarului* - „De ce merg unii elevi încruntați la școală?”, Editura Polirom, Ed. II-a, Iași, 2000.
58. Șebu, pr. Sebastian (& Monica și Dorin Opris), *Metodica predării religiei*, Alba Iulia, 2000.
59. Colectiv, *Didactica aplicată în învățământul religios* (Activitatea didactică a profesorului în afara orelor la clasă), Editura Gheorghe Alexandru, Craiova, 2001.
60. Ivan, pr. dr. Ilie, *Îndrumător catehetic*, Editura Conphis, Rm. Vâlcea, 2001. Ivan, pr. dr. Ilie, *Îndrumător catehetic*, Editura „Conphis”, Rm. Vâlcea, 2001.
61. Gordon, pr. Vasile, *Introducere în Catehetica Ortodoxă*, Sophia, București, 2004.

62. Bolocan, Carmen Maria, *Catehetica și didactica religiei. Interferențe și deosebiri*, Editura Performantica, Iași, 2005.
63. Cucoș, Constantin, *Pedagogie*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Polirom, Iași, 2006.
64. Cucoș, Constantin, *Educația : iubire, edificare, desăvârșire*, Editura Polirom, Iași, 2008.
65. Cucoș, Constantin, *Teoria și metodologia evaluării*, Editura Polirom, Iași, 2008.
66. Constantin, pr. Necula, *Duc in altum – o introducere în catehetică*, Andreiana, Sibiu, 2011.

Dicționare

1. Colectiv de autori, *Dicționar de pedagogie*, Editura didactică și pedagogică, București, 1979.
2. Sorescu, pr. Vasile, *Figuri, evenimente, și locuri biblice* (dicționar pentru predarea religiei în școală), București, 1995.
3. Păcurariu, pr. Mircea, *Dicționarul teologilor români*, Andreiana, Sibiu, 2014.
4. Cristea, Sorin, *Dicționar de pedagogie*, „Litera internațional”, Chișinău - București, 2000.
5. Horst Schaub și Karl G. Zenke, *Dicționar de pedagogie*, trad. Rodica Neculau, Polirom, București, 2001.

Alte cărți, studii și articole din sec. al XX-lea și contemporane:

1. *Învățământul religios la noi*, Bârlad 1912, de Econ. Ioan Grigoriu.
2. *Biblia și educația religioasă în biserici, în școli, în ateliere și încazărmi*, de Pr. Marin C. Ionescu, București, 1922.
3. Gheorghe Lazăr, *Catehismul lui Platon*, Arhiepiscopia de Twer, traducere din limba germană, București, 1924.
4. Mangîru Badea, *Școala catehetică din Alexandria*, 1926.
5. Cristescu, pr. Grigorie, *Predică și cateheză*, Sibiu, 1929.
6. Mehedinți, Simion, *Altă creștere. Școala Muncii*, București, 1929 (ed. a II-a).
7. Bulacu, pr. Mihail, *Școala exegetică biblică din Antiohia*, București, 1931.
8. Popescu, M. Teodor, *Primii didascali creștini*, în S.T. nr. 2/ 1932.
9. Comșa, ep. dr., Grigorie, *Tineretul României*, Arad, 1934.
10. Bulacu, pr. Mihail, *Spiritul catehezei patristice în școala românească*, București, 1937.
11. Fecioru, pr. Dumitru, *Ideile pedagogice ale Sf. Ioan Gură de Aur*, București, 1937.
12. Antonescu, G.G., *Educația morală și religioasă în școala românească*, București, 1937.
13. Călugăr, pr. Dumitru, *Treptele formale și învățământul religios*, Sibiu, 1938.
14. Bulacu, pr. Mihail, *Noblețea educației creștine după Sfântul Ioan Hrisostom*, București, 1940.
15. Bulacu, pr. Mihail, *Conștiința creștină după Catehezele Sf. Chiril arhiepiscopul Ierusalimului. Studii de Catehetică*, București, 1941.

16. Braniște, pr. Ene, *Explicarea Sfintei Liturghii după Nicolae Cabasila*, (Teză de doctorat), București, 1943.
17. Belu, pr. Dumitru, *Pedagogia și didactica*, Craiova, 1944.
18. Bulacu, pr. Mihail, *Cateheza ortodoxă*, G. B. nr. 1-2/1949.
19. Bulacu, pr. Mihail, *Principiile catehezei și personalitatea catehetului*, S. T., 7-8/1949.
20. Vintilescu, pr. Petre, *Funcțiunea catehetică a Sfintei Liturghii*, S.T. nr. 1-2 / 1949, p. 17-33.
21. Bulacu, pr. Mihail, *Probleme de pedagogie catehetică*, S. T. , 3-6 / 1950.
22. Braniște, Pr. Ene, *Însemnatatea Sf. Liturghii pentru viața creștină. Material cultic și omiletic pentru explicarea Sfintei Liturghii*, G.B. nr. 1-3 / 1951.
23. Balca, Nicolae, *Caracteristici esențiale ale sufletului creștinului autentic*, S.T. 9-10/1954.
24. Balca, Nicolae, *Etapele psihologice ale mărturisirii*, S.T. 1-2/ 1955.
25. Călugăr, Dumitru, *Caracterul religios-moral creștin* (Teză de doctorat), Sibiu, 1955.
26. Balca, Nicolae, *Importanța catehetică a Sfintei Liturghii*, în B.O.R., 1-2/ 1958.
27. Moldovan, pr. Ilie, *Teologia Sf. Duh după catehezele Sf. Simion Noul Teolog*, în S.T. 7-8 / 1967.
28. Belu, pr. Dumitru, *Preocupări și studii de Pastorală, Omiletică și Catehetică*, în S.T. 5-6/1968.
29. Braniște, Pr. Ene, *Explicarea botezului în catehezele baptismale ale Sf. Ioan Gură de Aur*, în S.T. nr.7-8 / 1970.
30. Bârsănescu, Șt., *Învățământul oral prin predică, cel dintâi sistem de învățământ de durată la români*, în „Pagini nescrise din istoria culturii românești”, Edit. Academiei, București, 1971.
31. Călugăr, Dumitru, *Metode și forme pentru prezentarea învățăturii creștine ortodoxe*, M.A., 1-3/1972;
32. Călugăr, Dumitru, *Principii fundamentale ale învățământului religios*, în M.A. nr. 9-0/1975.
33. Răduț, pr. Ion, *Valoarea catehetică a muzicii în cultul ortodox*, M.O. 5-6/1975.
34. Bulacu, pr. Mihail, *Liturghia catehumenilor și credincioșilor și cateheza în Biserica primară a Ierusalimului*, Ortodoxia, 4/1980.
35. Plămădeală, mitrop., Antonie, *Dascăli de cuget și simțire românească*, București, 1981.
36. Galeriu, pr. Constantin, *Mântuitorul Iisus Hristos, Învățătorul nostru suprem*, Ortodoxia, nr. 1/1983.
37. Pr. Constantin Galeriu, *Catedra de omiletică - catehetică cu noțiuni de Pedagogie*, în S.T. 7-10 /1981; *Mântuitorul Iisus Hristos, Învățătorul nostru suprem*, Ortodoxia, nr. 1/1983;
38. Băbuș, arhim., Grigore, *Opera catehetică a Sf. Chiril al Ierusalimului și actualitatea ei*, în *Ortodoxia* , nr. 3/1986.
39. Gordon, pr. Vasile, *Rolul catehetic- misionar al ierurgiilor*, în S.T. nr. 5 / 1986.
40. Diaconu, pr. Adrian, *Cateheza în activitatea pastoral-misionară a preotului*, S.T. 3/1989.

41. Păcurariu, pr. Mircea, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu, 1786-1986*, Sibiu, 1987.
42. Ică, Diac. asist., Ioan, „Catehezele” Sfântului Simeon Noul Teolog - un program de înnoire duhovnicească a vieții Bisericii Ortodoxe. Sfântul Duh - cheia Scripturii și a vieții creștine autentice, *Mitropolia Ardealului*, XXXIV(1989), nr. 4-6.
43. Braniște, Pr. Ene, *Explicarea Sf. Taine de inițiere* (Botez, Mirungere, Euharistie) în literatura creștină, București, 1990.
44. Sârbu, pr. Ilie, *Catehizarea copiilor și tineretului, obiectiv prioritar al Bisericii*, în *Altarul Banatului*, nr. 5-6 / 1990.
45. Onofrei, Pr., Gh., *Eshatologia în catehezele Sfântului Chirii al Ierusalimului*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, LXVI (1990), nr. 5-6, pp. 14-26.
46. Braniște, Pr. Ene (împreună cu prof. Ecaterina Braniște), *Noțiuni de istoria sfântă a Vechiului și Noului Testament pentru uzul orelor de catehizare a copiilor*, „Credința noastră”, București, 1991.
47. Coman, Episcop, Vasile, *Religie și caracter* (Contribuții la cunoașterea și predarea religiei în perioada adolescenței), Oradea, 1992.
48. Kant, Immanuel, *Tratat de pedagogie. Religia în limitele rațiunii*, Iași, 1992.
49. Cosma, pr. Sorin, *Cuvinte ale dreptei credințe* (Cateheze), Arad, 1992.
50. Pr. Constantin Grigoraș, *Fericitul Augustin și locul lui în pedagogia creștină*, MMS nr. 8-10/1992;
51. Pr. Cosma Sorin, *Cuvinte ale dreptei credințe* (Cateheze), Arad, 1992;
52. Micle Arhim. Veniamin, *Importanța catehezei în biserică ortodoxă după învățătura și practica primelor veacuri creștine*, în vol. *Inițieri catehetice*, Rm. Vâlcii, 1993.
53. Micle, Ierom., Veniamin, *Inițieri catehetice*, Mt. Bistrița (Oltenia), 1993.
54. Bodnariu, protos., Gheorghe, *Misiunea Bisericii în școală*, București, 1994.
55. Răducă, pr. Vasile, *Rolul formativ al religiei*, în S.T. nr. 1-3 / 1994.
56. Mehedinți, Simion-Soveja, *Creștinismul românesc*, București, 1995 (Edit. Anastasia).
57. Cucoș, Constantin, *Educația religioasă, conținut și forme de realizare*, București, 1996.
58. Băncilă Vasile, *Inițierea religioasă a copilului*, Editura Anastasia, București, 1996.
59. Băncilă, Vasile, *Duhul Sărbătorii* (în special cap. „Pedagogia sărbătorii”), București, 1996.
60. Calciu, pr. Gheorghe, *Șapte cuvinte către tineri*, București, 1996.
61. Popescu, M. Teodor, *Biserica și cultura*, București, 1996.
62. Stănculescu, prof., Nela, *Educația religioasă în concepția lui Jan Amos Komensky - părintele pedagogiei moderne*, G.B. 1-4 / 1996.
63. Pr. Sebastian Șebu, *Catehetica. Curs (manuscris)*, Sibiu, 1996;
64. Cerghit, Ion, *Metode de învățământ*, ediția a III-a, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1997.
65. Gordon, pr. Vasile, *Religia în școală. Câteva repere bibliografice*, S.T. nr. 1-2/1997.
66. Șendroiu, Rodica, *Metode și procedee de predare a religiei în școală*, București, 1997.

67. Marian, prof., Rodica, *Profesorul de religie în școală*, Edit. „Pelerinul român”, Oradea, 1997.
68. Răducă, pr. Vasile, *Actul catehetic: cateheza și acțiunile sale*, S.T., nr. 3-4/1997.
69. Marian, prof., Rodica, *Profesorul de religie în școală*, Edit. „Pelerinul român”, Oradea, 1997.
70. Gordon, pr. Vasile, *Activitatea omiletică, catehetică și pedagogică a pr. prof. dr. Mihail Bulacu. Pomenire la 100 de ani de la naștere*, B.O.R. 1-6/1998.
71. Bria, pr. prof. Ion, *Comentariu la Catehismul Ortodox*, Ed. Oastea Domnului, Sibiu, 2000.
72. Gordon, pr. Vasile, *Învățământul religios românesc la cumpăna dintre milenii. Scurt excurs istorico-pedagogic*, „Ortodoxia”, 3-4/2000.
73. Magdalena, Maica, *Sfaturi pentru o educație ortodoxă a copiilor de azi*, cu traducerea românească a cuvântului Sf. Ioan Gură de Aur „Despre educația copiilor”, Editura Deisis, Sibiu, 2000.
74. Ziglar, Zig, *Putem crește copiii buni într-o lume negativă!*, (în original, *Raising positive kids in a negative world*), trad. Irina-Margareta Nistor, Editura „Curtea Veche”, București, 2000.
75. Pr. Șebu Sebastian (1941-2007), *Metodica predării religiei*, (coautori pe Monica și Dorin Opris) Reîntregirea, Alba Iulia, 2000.
76. Pr. Costachi Grigoraș, *Mergând, învățați toate neamurile!... - Bazele hristologice, apostolice și patristice ale Cateheticii și Omileticii*, Editura Trinitas, Iași, 2000.
77. Gordon, pr. Vasile, *Mijloace practice de catehizare în Biserică*, în „Glasul Adevărului” - Episcopia Buzăului / iulie-sept. 2000.
78. Gordon, pr. Vasile, *Învățământul religios românesc la cumpăna dintre milenii. Scurt excurs istorico-pedagogic*, „Ortodoxia”, 3-4/2000.
79. Gordon, pr. Vasile, *Factorii esențiali ai educației religioase*, „Glasul Bisericii”, nr. 5-8 / 2001.
80. Sorin, pr. Cosma, *Cateheze. Lecții de religie – clasele V-XII*, vol. I și vol. II, Banatica, Caransebeș, 2001.
81. Grigoraș, pr. Costachi, *Kerygma apostolică în predica Sfântului Apostol Pavel*, teză de doctorat, Ed. Trinitas, Iași, 2001.
82. Jurcă, pr. Eugen, *Experiența duhovnicească și cultivarea puterilor sufletești. Contribuții de metodologie și pedagogie creștină*, Edit. Marineasa, Timișoara, 2001.
83. Mihoc, pr. Vasile, *Manual de cateheză ortodoxă*, Oastea Domnului, Sibiu, 2001.
84. Gordon, pr. Vasile, *Religia în școală. Evaluare și perspective*, în „Anuarul Facultății de Teologie București”, 2001-2002.
85. Irineu, ep. de Ecaterinburg și Irbițk, *Mamă, ai grija!* Călăuziri pentru creșterea și educarea ortodoxă a copiilor; trad. din l. greacă de diac. drd. Nicușor Morlova, Editura Buna-Vestire, Bacău, 2001 (95 p.).
86. Jurcă, pr. Eugen, *Experiența duhovnicească și cultivarea puterilor sufletești. Contribuții de metodologie și pedagogie creștină*, Edit. Marineasa, Timișoara, 2001.
87. Irineu, ep. de Ecaterinburg și Irbițk, *Educația religioasă. Învățături pentru copii și tineri*, Trad. Diana Potlog, Editura Sophia, București, 2002.

88. Gordon, pr. Vasile, *Ghid bibliografic pentru Catehetică și Omiletică*, în „Glasul Bisericii”, nr. 9-12/2002, p. 87-112.
89. Gordon, pr. Vasile, *Importanța principiilor didactice în catehizare*, „Ortodoxia”, nr. 1-2/2002, p. 41-52.
90. Bolocan, Carmen Maria, *Pregătirea prin cateheză pentru primirea Sfintelor Taine, în perioada Apostolică – reflectată în Scriserile reprezentative ale Părinților Apostolici*, în *Teologie și viață*, 7-12/2004.
91. Nicolae, pr. Jan, Funcția catehetică și mistagogică a colindei tradiționale, în rev. *Credința Ortodoxă*, 1/2004.
92. Erdei, pr. Miron, „Fundamentalul teologic și pregătirea educatorilor pentru lecția de religie în învățământul primar și gimnazial”, în revista *Orizonturi Teologice*, nr. 2, 2004.
93. Bolocan, Carmen Maria, *Pedagogia lui Hristos reliefată de Clement Alexandrinul în lucrarea Pedagogul*”, în *Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași* tomul IX/2004, pp. 87-125.
94. Gordon, pr. Vasile, *Mijloace practice de catehizare în Biserică*, în *Glasul Adevărului - Episcopia Buzăului / iulie-sept. 2000; Introducere în Catehetica Ortodoxă*, Sophia, București, 2004;
95. Botezan, pr. Florin, *Sfânta Liturghie, cateheza desăvârșită. Studiu asupra caracterului catehetic al Liturghiilor ortodoxe*, teză de doctorat, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2005.
96. Benga, pr. prep. dr. Daniel, „Pregătirea pentru botez și botezul catehumenilor în Ierusalim după descrierea pelerinei Egeria și după catehezele mistagogice ale Sfântului Chril”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din București*, 2006, pp. 257-287.
97. Crețu, pr. Vasile, „Pentru o cateheză a timpurilor noastre. Pastorația tinerilor în Biserica Ortodoxă Română de la deziderat la realitate”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din București*, 2006, pp. 451-468.
98. Crețu, pr. Vasile, „Effervescence religieuse chez les jeunes Roumains après la chute du communisme”, în *Studii Teologice*, seria a III-a, anul III, nr. 2, aprilie-iunie 2007, pp. 85-103.
99. Naclad, pr. Constantin, *Educația religioasă în cadrul slujirii preoțești*, (teză de doctorat) Editura Trinitas, Iași, 2007.
100. Gherasim, pr. Alexandru, «Învățământul organizat de cultele religioase din România (între aspirațiile cultelor, legislația actuală și proiectele legilor educației)», în *Studii Teologice*, nr. 4/2007.
101. Crețu, pr. Vasile, *Education religieuse des jeunes en Roumanie avant et après la chute du communisme (1989). Regard sur l'Eglise orthodoxe. Approche limitée à la ville de Bucarest*, teză de doctorat, susținută la Strasbourg, 2008.
102. Ică jr., Arhid. Ioan, *Cateheze, Scriseri II*, studiu introductiv și traducere de Ioan Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2003; *Canonul Ortodoxiei*, vol. I, Deisis, Sibiu, 2008.
103. Opreș, pr. Dorin, *Coordonate ale cercetării pedagogice în domeniul educației religioase*, Reîntregirea, Alba Iulia, 2009.
104. Opreș, Monica, *Demersuri investigative în educația religioasă*, Reîntregirea, Alba Iulia, 2010.
105. Opreș, pr. Dorin, *Educația religioasă în dialog cu societatea. Cercetări pedagogice, psihologice și istorice*, Reîntregirea, Alba Iulia, 2010.

106. Opriș, Monica, *Religie, morală, educație*, Basilica, București, 2011.
107. Necula, pr. Constantin, *Duc in altum. O introducere în catehetică*, Andreiana, Sibiu, 2011.
108. Emilianos Simonopetritul, Arhimandritul, *Viața în Duh. Cateheze și cuvântări*, Deisis, Sibiu, 2011.
109. Popovici, pr. Dănuț, *Învățatura Bisericii despre trăsăturile esențiale ale cultului ortodox. Repere catehetice*, Didactică și Pedagogică, București, 2012.
110. Gordon, pr. Vasile, *Cateheze pastorale pe înțelesul tuturor*, vol. I și II, Sophia, București, 2012.
111. Cucoș, Constantin, *Pedagogie*, Polirom, ediția a III-a, Iași, 2014.
112. Ivan, pr. Adrian, „Educația religioasă de la fenomenologia psihicului la experiența sacrului”, în vol. *Educație și spiritualitate*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2014.
113. Coresciuc, pr. Roger, „Cateheza contemporană: rolul alegorii în demersul, epistemologic”, *Teologie și viață*, XXV, 9-12, (2015).
114. Necula, pr. Constantin, *Pe cine incomodează ora de religie*, Editura Agnos, Sibiu, 2015.
115. Albu, pr. Filip, *Crezul Ortodox în 12 cateheze*, (coautor), volum coordonat de Pr. Adrian Ivan, Editura Mitropoliei Oltenie, 2015.
116. Comșa, pr. Petre, *Slujirea catehetică și omiletică a Sfintei Biserici în vederea educării religioase a tineretului ortodox – istoric și actualitate. Sf. Mc. Antim Ivireanul, Mitropolit al Țării Românești model al educației prin cultură*, (coautori Mihaiță Nifon, Marian Vilci), Bibliotheca, Târgoviște, 2016.
117. Vidican-Manci, pr. Liviu, *Teologie și Pedagogie. Identitate specifică și responsabilitate comună în actul educației*, Doxologia, Iași, 2016; Catehizarea Bisericii Ortodoxe pe „continentul digital”, în vol.1. al conferinței internaționale *Misiunea Parohiei și mănăstirii într-o lume într-o continuă schimbare*, Ed.Renașterea, Cluj-Napoca, 2016.
118. Cucoș, Constantin, *Istoria pedagogiei. Idei și doctrine pedagogice fundamentale*, Polirom, Iași, 2017.
119. Beldiman, pr. Nicușor, *Repere ale educației religios-morale în literatura omiletică și catehetică românească din secolul al XX-lea*, Editura Universității din București, București, 2017.
120. Teodor Studitul, Sfântul, *Catehezele mici*, traducere din limba greacă veche de Laura Enache, Doxologia, Iași, 2018.
121. Teodor Studitul, Sfântul, *Catehezele mari*, Cartea a II-a, (cu un studiu introductiv de Julien Leroy, ediție îngrijită de Pr. Dragoș Bahrim), Doxologia, Iași, 2018.
122. Teodor Studitul, Sfântul, *Catehezele mici*, traducere din limba greacă veche de Laura Enache, Doxologia, Iași, 2018.
123. Racu, pr. Bogdan (coordonator), *Cuvântul lui Dumnezeu să locuiască întru voi cu bogăție!*, Doxologia, Iași, 2019.
124. Vidican-Manci, pr. Liviu, *Propovăduirea Evangheliei în era digitală*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2020 – lucrare de doctorat.
125. Vidican-Manci, pr. Liviu, *Cateheze pentru cei botezăți*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2020, *Firescul sfînteniei*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2020.
126. Patriciu, pr. Vlaicu, *Împlinirea omului în viața de familie*, Apostolia, Paris, 2021.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare:

1. Biblia sau Sfânta Scriptură, Tipărită cu îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teocist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 2008.
2. *Carte de rugăciuni*, Doxologia, Iași, 2010.
3. „Constituțiile Apostolice”, VIII, (Cap. XXXII, Migne. Patr. Gr., tom. 1, col. 1132A), în Mihail Bulacu, *Studii de Catehetică*, Atelierele Tipografice ale ziarului „Universul”, București, 1941.
4. Augustin, Fericitul, *De catechizandis rudibus*, Polirom, Iași, 2002.
5. Augustin, Fericitul, *De Magistro/Despre Învățător*, (ediție bilingvă, trad., introd., note și comentarii, tabel cronologic și bibliografie de Eugen Munteanu), Institutul European, Iași, 1995.
6. Chiril al Ierusalimului, Sfântul, *Catehez e*, E.I.B.M.B.O.R., București.
7. Clement al Romei, Sfântul, „Scrisoarea I”, 21, 8, în Vasilios Skiadas, *Educarea-învățarea. Recrearea copilului*, Egumenița, Galați, 2014.
8. Clement Alexandrinul, Sfântul, *Protrepticul*, în Mihail Bulacu, *Studii de Catehetică*, Editura Atelierele Tipografice ale ziarului „Universul”, București, 1941.
9. Clement Alexandrinul, Sfântul, *Scrieri*, *Partea întâia* (Părinți și scriitori bisericești), (traducere, introducere, note și indici de Pr. Dumitru Fecioru), E.I.B.M.B.O.R., București, 1982.
10. Clement Alexandrinul, Sfântul, *Stromate*, (traducere, introducere, note și indici de Pr. Dumitru Fecioru), E.I.B.M.B.O.R., București, 1982.
11. Diadoh al Foticei, Sfântul, „Cuvânt ascetic”, cap. 41-42, în *Filocalia*, (traducere din grecește de Pr. Dumitru Stăniloae, vol. 1), Institutul de Arte Grafice „Dacia Traiană” – S.A., Sibiu, 1947, pp. 383-398.
12. Grégoire de Nyssa, *Contemplation sur La vie de Moïse*, Sources Chrétiennes – (introduction et traduction de Jean Daniélou), Cerf, Paris, 1941.
13. Grigorie al Nyssei, Sfântul, *Marele cuvânt catehetic și Despre nevoință*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2011.
14. Grigorie de Nyssa, Sfântul, *Scrieri, partea întâia*, (traducere de Pr. Dumitru Stăniloae și Pr. Ioan Buga), E.I.B.M.B.O.R., București, 1982.
15. Ignatie al Antiohiei, Sfântul, „Epistola către tralieni II și III”, în John Chryssavgis, *Vindecarea lăuntrică a omului*, Sophia, București, 2015.
16. Ioan Gură de Aur, Sfântul, „Despre slava deșărtă și despre creșterea copiilor”, în Irineu Episcop de Ekaterinburg și Irbit, *Educația religioasă, învățături pentru copii și tineri*, Sophia, București, 2007.
17. Ioan Gură de Aur, Sfântul, „Despre slava deșărtă și despre creșterea copiilor”, în Ieromonah Ioan Iaroslav, *Cum să ne mântuim? După învățătura Sfinților Părinți*, Mănăstirea Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril – Petru Vodă, Scara, București, 2005.
18. Ioan Gură de Aur, Sfântul, *Cateheze baptismale*, (traducere din limba greacă veche de Pr. Marcel Hancheș), ediția digitală Apologeticum, 2006.

19. Ioan Gură de Aur, Sfântul, *Cateheze maritale – omilii la căsătorie*, (traducere din limba greacă veche de Pr. Marcel Hancheș), Oastea Domnului, Sibiu, 2004.
20. *Liturghierul*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2014.
21. Marcu Pustnicul, Sfântul Cuvios, *Scrituri*, Egumenița, Galați, 2008.
22. *Mineiul pe Noiembrie*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.
23. Niceta de remesiana, „Despre folosul cântării de psalmi”, în <http://acvila30.ro/24-iunie-sfantul-niceta-de-remesiana-viata-acatistul-scrierii/>; data accesării: 09. 04. 2019.
24. Simeon Noul Teolog, Sfântul, *Cateheze*, Scrituri II, (studiu introductiv și traducere de Ioan Ică jr.), Deisis, Sibiu, 2003.
25. Simeon Noul Teolog, Sfântul, *Discursuri teologice și etice*, Scrituri I, (traducere românească de Diac. Ioan Ică jr.), Deisis, Sibiu, 2001.
26. Simeon Noul Teolog, Sfântul, *Imne, Epistole și Capitole*, Scrituri III, (studiu introductiv și traducere de Ioan Ică jr.), Deisis, Sibiu, 2001.
27. Teodor Studitul, Sfântul, *Catehezele mari*, Cartea a II-a, traducere din limba greacă veche de Laura Enache, cu un studiu introductiv de Julien Leroy, ediție îngrijită de Pr. Dragoș Bahrim, Editura Doxologia, Iași, 2018.
28. Teodor Studitul, Sfântul, *Catehezele mici*, traducere din limba greacă veche de Laura Enache, ediție îngrijită de Pr. Dragoș Bahrim, Editura Doxologia, Iași, 2018.
29. Teodor Studitul, Sfântul, *Cuvântări duhovnicești*, text reprodus după ediția Alba Iulia 1994, Editura Apologeticum (text digital), 2004.
30. Théodore Studite – Pétites Catéchèses, traduction d'Anne Marie Mohr, Introduction par Marie Hélène Congourdeau, col. “Les Peres dans la foi”, Paris, 1993.
31. Theodore the Studite, Saint, on the Holy Icons, traduction by Roth Catharine, St. Vladimir's Seminary Press, Athens Printing Company, New York, 1981.
32. Viețile Sfinților pe Noiembrie, ediție îngrijită de Ioanichie Bălan, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1994.

Dicționare

33. Bailly, Anatole, *Dictionnaire grec-français*, Édition Hachette, Paris, 1950.
34. Braniște, Ene; Braniște, Ecaterina, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Diecezană, Caransebeș, 2001.
35. *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique*, Édition Beauchesne, Paris, 1990.
36. Guțu, Gheorghe, *Dicționar latin român*, București, Editura Humanitas, 2003.
37. Rus, Remus, *Dicționar enciclopedic de literatură creștină din primul mileniu*, București, Editura Lidia, 2003.
38. *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, Edited by F.L. Cross, Oxford University Press, London, 1997.

Cărți și manuale

39. Adler, Gilbert; Vogelesen, Gerard, *Un siècle de catéchèse en France (1893-1980)*, Editura Beauchesne, Paris, 1981.
40. Agneza Ilinca, *Educația religioasă*, Sapientia, Iași, 2018.
41. Alberich, Emilio; Derroitte, Henri; Vallabraj, Jérôme, *Les fondamentaux de la catéchèse*, Lumen Vitae, Bruxelles, 2006.
42. Alfeyev, Ilarion, *Sfântul Simeon Noul Teolog și tradiția ortodoxă*, Editura Sophia, București, 2010.

43. Anania, Valeriu, *Pro Memoria, Acțiunea catolicismului în România interbelică*, E.I.B.M.B.O.R., București, 1992.
44. Antim Ivireanul, *Didahii*, Minerva, București, 1983.
45. Antonescu, G. Gheorghe, *Pedagogie generală*, Institutul Pedagogic Român, București, 1930.
46. Avdeev, Dmitri, *Nervozitatea, cauze, manifestări, remedii duhovnicești*, Sophia, București, 2014.
47. Baștovoi, Savatie, *Ortodoxia pentru postmoderniști*, (ediția a III-a), Cathisma, București, 2010.
48. Băbuș, Emanoil, *Bizanțul, istorie și spiritualitate*, Sophia, București, 2003.
49. Băncilă, Vasile, *Inițierea religioasă a copilului*, Editura Anastasia, București, 1996.
50. Bănescu, Nicolae, *Chipuri și scene din Bizanț*, Tipografia Cartea Românească, Cluj, 1927.
51. Bănescu, Nicolae, *Istoria Imperiului Bizantin, (610-1081 d. Hs.)*, vol. II, Anastasia, București, 2003.
52. Beck, Hans Georg, „Kirche und theologische Literatur in byzantinischen Reich”, în Ioan Rămureanu, Milan Şesan, Teodor Bodogae, *Istoria Bisericească Universală*, vol. I, E.I.B.M.B.O.R., București, 1987.
53. Beldiman, Nicușor, *Repere ale educației religios-morale în literatura omiletică și catehetică românească din secolul al XX-lea*, Universitatea din București, București, 2017.
54. Benga, Cristina, *Idealul educațional în pedagogia creștină – Clement din Alexandria, Sfântul Ioan Gură de Aur, Fericitul Augustin*, Editura Sophia, București, 2009.
55. Bolocan, Carmen Maria, *Catehetica și didactica religiei*, Sfântul Mina, Iași, 2005.
56. Boroianu, Dumitru, *Dreptul Bisericesc*, (vol. I), Dacia, Iași, 1899.
57. Botezan, Florin, *Sfânta Liturghie, cateheza desăvârșită*, (ediția a doua), Reîntregirea, Alba Iulia, 2016.
58. Braniște, Ene, *Liturgică specială*, (ediția a IV-a), Lumea Credinței, București, 2005.
59. Breck, John, *Puterea cuvântului în Biserica dreptmăritoare*, (traducere de Monica E. Herghelegiu), E.I.B.M.B.O.R., București, 1999.
60. Bulacu, Mihail, *Studii de Catehetică*, Atelierele Tipografice ale ziarului „Universul”, București, 1941.
61. Călugăr, Dumitru, *Catehetica*, E.I.B.M.B.O.R., București, 1976.
62. Călugăr, Dumitru, *Preocupări catehetice*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1944.
63. Cerghit, Ioan, *Metode de învățământ*, (ediția a VI-a), Polirom, Iași, 2006.
64. Chimpan, Noémi-Emese, *Politica statală religioasă și Biserica Romano-Catolică din Transilvania (1867-1900)*, teză de doctorat, Cluj Napoca, 2011.
65. Chryssavgis, John, *Vindecarea lăuntrică a omului*, Sophia, București, 2015.
66. *Codul de Drept Canonic*, Textul oficial și traducerea în limba română, Editura Sapientia, Iași, 2004.
67. Colomb, Joseph, *Le Service de L`Evangile*, (Manuel catéchétique, Tomul I), Desclée, Paris, 1968.
68. Colomb, Joseph, *Le Service de L`Evangile*, Manuel catéchétique, Tomul al II-lea, Edition Desclée, Paris, 1968.
69. Coman, Constantin, *Erminia Duhului*, Bizantină, București, 2002.
70. Coman, Ioan G., *Patrologie*, Sfânta Mănăstire Dervent, 2000.
71. Compte, Robert, *Formation chrétienne des adultes*, Editura Desclée de Brouwer, Paris, 1986.

72. Comșa, Gheorghe, *Istoria predicii la români*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1921.
73. Constituția din 1923, Tit. II, art. 5, în „Monitorul Oficial”, nr. 282, 29 martie 1923, în Emil Dumea, *Biserica și statul. Perspective istorice creștine*, Iași, 2003, p. 173.
74. Cristescu, Grigore, *Predică și cateheză*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1929.
75. Cuciureanu, Monica; Velea, Simona, *Educația moral religioasă în sistemul de educație din România*, Didactică și Pedagogică, București, 2012.
76. Cucoș, Constantin, *Catehizarea și educația religioasă. Abordare comparativă*, în *Cultură și Religie*, coordonator Lucreția Vasilescu, Editura Universității din București, 2009.
77. Cucoș, Constantin, *Educația religioasă. Repere teoretice și metodice*, (ediția a doua), Polirom, Iași, 2009, p. 71.
78. Cucoș, Constantin, *Educația. Dimensiuni culturale și interculturale*, Polirom, Iași, 2000.
79. Curtaz, Paolo, *Catehetica*, Editura Presa Bună, Iași, 1993.
80. Dagron, Gilbert, *Histoire du Christianisme des origines à nos jours*, Tome IV, Desclée, Paris, 1993.
81. Danielou, Jean, *La Catechèse aux premiers siècles*, Institutul Superior de Pastorație Catehetică, Paris, 1968.
82. Danion, Vasile; Maricaru, Marian, *Ne vorbesc părinți athoniți - Ne vorbește părintele Dionisie de la Colciu*, Editura Bunavestire, Galați, 2003.
83. Dieceza Roamă-Catolică de Iași, *Cartea Sinodală – Biserica, noul popor al lui Dumnezeu este trimisă în misiune la oamenii de astăzi*, Editura Sapientia, Iași, 2005.
84. Diehl, Charles, *Figuri Bizantine*, vol. I, trad. Ileana Zara, București, 1969.
85. Dincă, Arhim. Atanasie, *Sfântul Teodor Studitul-Viața, activitatea și operele sale*, Tipografia Carpați, București, 1940.
86. *Directoriu pentru Cateheză*, (trad. din limba italiană de Mihai Pătrașcu), Sapientia, Iași, 2020.
87. *Directoriu General pentru Cateheză*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, București, 2001.
88. Dragnea, Constantin, *Slujirea preotului în școală*, Teză de doctorat, București, 2006.
89. Dumea, Emil, *Biserica și Statul în Europa*, Perspective istorice și creștine, Editura Sapientia, Iași, 2014.
90. Dumea, Emil, *Biserica și statul. Perspective istorice creștine*, Iași, 2003.
91. Dumea, Emil, *Catolicismul în Moldova în secolul al XVIII-lea*, Editura Sapientia, Iași, 2003.
92. Dumea, Emil, *Cultură și religie în dialog*, Iași, 2010.
93. Dumea, Emil, *Istoria Bisericii Catolice din Moldova*, Sapientia, Iași, 2005.
94. Dumea, Emil, *Biserica Romano Catolică din România*, aspecte istorice, Iași, 2005, format digital.
95. Dvornik, Francisc, *Les slaves, Byzance et Rome*, (L’Institut d’Études slaves), Librairie Ancienne Honoré Champion, Paris, 1926.
96. Eeckhout, L’Abbe Van, *Méthodologie Catéchétique*, Editura Apostolat Liturgique – Abbaye de Saint-André, Bruges 3, 1957.
97. Enășoae, Iosif, *De la kerygmă la cateheza sistematică*, Sapientia, Iași, 2007.
98. Enciclica Gravissimum educationis” în Vincențiu Pal (coordonator), *Metodica predării religiei la îndemâna dascălilor*, ARCB, București, 2007.
99. Floca, Ioan, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, ediția a III-a, îngrijită de Sorin Joantă, Lumina Tipo S.R.L., Sibiu, 2005.

100. Floroaia, Mihai, *Rolul metodei didactice în învățământul religios*, Alfa, Piatra Neamț, 2004.
101. Giurescu, C.C., Giurescu, D.C., *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până azi*, București, 1975.
102. Gordon, Vasile, *Introducere în Catehetica Ortodoxă*, Sophia, București, 2004.
103. Grigorie de Nissa, Sfântul, „Cuvântarea Catehetică”, (Prolog n. 1), în Mihail Bulacu, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă* (Teză de doctorat), Oradea, 1928.
104. Grozovski, Viktor, *Pravoslavnoe vospitanie malcikov prehodnogo vozrasta – soveti sveaşcennika*, Sankt Petersburg, 2008 și *Deti i roditieli. Prehodnii vozrast* (antologie de texte), Moscova, 2010, (traducere în limba română de Gheorghita Ciocoi) cu titlul *Cum să ne purtăm cu fiul adolescent*, Editura de Suflet, București, 2016.
105. Harnack, Theodosius, „Katechetik”, Erlangen, 1882, în Dumitru Călugăr, *Catehetica*, Renașterea, Cluj Napoca, 2005.
106. Hausherr, Irene, „Vie de Syméon le Nouveau Théologien”, în *Orientalia Christiana*, Roma, 1928, p. 61, în John Chryssavgis, *Vindecarea lăuntrică a omului*, Editura Sophia, București, 2015.
107. *Invățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, (transcrierea și traducerea fragmentelor de acad. Gheorghe Mihailă), Editura Eparhiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2009.
108. Ioan din Kronstadt, Sfântul, *Liturghia – cerul pe pământ*, (ediția a II-a, traducere de Boris Buzilă), Deisis, Sibiu, 2002.
109. Ionescu, Marin C., *Inima e cârmaciul minții*, Tipografia „Națională” Jean Ionescu, București, 1927.
110. Iordache, Mihai, *Familia creștină și educația copiilor. Izvoare patristice, repere morale și provocări actuale*, Basilica, București, 2020.
111. Irineu, episcop de Ecaterinburg și Irbițk, *Mamă, ai grija!*, (traducere din limba greacă de Diac. Drd. Nicușor Morlova), Bunavestire, Bacău, 2002.
112. Jurcă, Eugen, *Experiența duhovnicească și cultivarea puterilor sufletești*, Marineasa, Timișoara, 2006.
113. Kant, Immanuel, în Marin C. Ionescu, *Inima e cârmaciul minții*, Tipografia „Națională” Jean Ionescu, București, 1927.
114. Kogoulis, Ioannis, *Îmbisericirea elevilor*, (trad. de PS. Mihail Filimon), Deisis, Sibiu, 2012.
115. Kokkinou, Maria, *Criza familiei*, (traducere din limba greacă de pr. Șerban Tica), Sophia, București, 2011.
116. Koulomzin, Sophie, *Biserica și copiii noștri*, (traducere din limba engleză de Doina Rogotă), Sophia, București, 2010.
117. Kraiopoulos, Simeon, *Părinți și copii*, (volumul al II-lea, Despre educația copiilor), Bizantină, București, 2005.
118. Krivoșein, Vasile, *În lumina lui Hristos*, (traducere de pr. Conf. Dr. Vasile Leb și Ierom. Gheorghe Iordan), E.I.B.M.B.O.R, București, 1997.
119. Lungoci, Sorin, *Hristos împărtășit copiilor*, teză de doctorat, Cluj Napoca, 2018.
120. Mamalakis, Philip, *Principii ortodoxe de creștere a copiilor*, (traducere din limba engleză de Diana Stănciulescu) Sophia, București, 2017.
121. Marcu Pustnicul, Sfântul Cuvios, *Scrisori*, Editura Egumenița, Galați, 2008.
122. Marin, Abbé Jean, *Saint Theodore*, Librairie Victor Lecoffre, Paris, 1906.
123. Mavrichi, Ionuț, „Erezia mesaliană și combaterea acesteia de către Diadoh al Foticeei și Marcu Ascetul”, www.nistea.com/eseuri/ionut_mavrichi/erezia-mesaliana-si-combaterea-ei-de-catre-diadoh-al-foticeei-si-marcu-ascetul.htm; accesată la 14 Februarie 2019.

124. Mehedinți-Soveja, Simion, *Altă creștere -Școala Muncii*, Editura Axion, Craiova, 2006.
125. Metallinos, Gheorghios, *Parohia – Hristos în mijlocul nostru*, (trad. de Ioan I. Ică jr.), Deisis, Sibiu, 2004.
126. Micle, Arhim. Veniamin, *Inițieri Catehetice*, Editura Sfintei Mănăstiri Bistrița din Eparhia Râmniciului, 1993.
127. Morariu, Iuliu Marius, *Catehezele Sfântului Chiril al Ierusalimului, paradigme educaționale în pastorală contemporană*, „Semănătorul Tismana”, 2012.
128. Naclad, Constantin, *Educația religioasă în cadrul slujirii preoțești*, Trinitas, Iași, 2007.
129. Necula, Constantin, *Duc in altum – ieșiți în larg. O introducere în catehetică*, Andreiana, Sibiu, 2011.
130. Necula, Constantin, *Pe cine incomodează ora de religie*, Editura Agnos, Sibiu, 2015.
131. Opris, Monica, *Religie, morală, educație. Perspective teologice și pedagogice*, Basilica, București, 2011.
132. Pal, Vincențiu, (coordonator), *Metodica predării religiei la îndemâna dascălilor*, ARCB, București, 2007.
133. *Patericul egiptean*, Reîntregirea, Alba Iulia în 1990.
134. Plămădeală, Antonie, *Dascăli de cuget și simțire românească*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981.
135. Păcurariu, Mircea, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu, 1786-1986*, Arhidiecezana, Sibiu, 1987.
136. Popescu, Teodor M., *Biserica și cultura* (Primii didascali creștini), E.I.B.M.B.O.R., București, 1996.
137. Rose, Ieromonah Serafim, Nilus, S.A., *Sfântul Serafim de Sarov – povătuiri duhovnicești*, (trad. Paul Bălan), Axioma, București, 2014.
138. Sachelarie, Ieromonah Nicodim, *Pravila bisericească*, Valea Plopului, prahova, 1999.
139. Săvescu, Napoleon, *Noi nu suntem urmașii Romei*, Intact, București, 2002.
140. Siluan Athonitul, Cuviosul, *Între iadul deznadejdii și iadul smereniei*, (traducere de Ioan Ica și Diac. Ioan I. Ica jr.), Deisis, Sibiu, 2001.
141. Stefanelli, Juvenal, *Catechetica*, Societatea Tipografică Bucovineană, Cernăuți, 1904.
142. Stithatul, Nichita, *Viața Sfântului Simeon Noul Teolog*, traducere românească de Ilie Iliescu, Ed. Herald, București, 2003.
143. Șebu, Sebastian; Opris, Monica; Opris, Dorin, *Metodica predării Religiei*, Reîntregirea, Alba Iulia, 2000.
144. Teșu, Ioan, *Vocăția desăvârșirii*, Sf. Mina, Iași, 2018.
145. Tia, Teofil, *Noțiuni generale de psihologie pastorală*, (ediție digitală), Alba Iulia, 2004-2005.
146. Țuțea, Petre, *321 de vorbe memorabile*, Ed. Humanitas, București, 1993.
147. Vătămanu, Cătălin, *Educația la poporul ales*, Doxologia, 2011.
148. Vlaicu, Patriciu, *Împlinirea omului în viața de familie*, Apostolia, Paris, 2021.
149. *Viețile Sfinților pe Noiembrie*, (ediție îngrijită de Ioanichie Bălan), Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1994.
150. White, Elizabeth, *Cum îndrumăm copilul în viața duhovnicească*, (ediția a doua, traducere din limba engleză de Luminița-Irina Niculescu), Sophia, București, 2012.
151. Zetea, Simona Ștefana, *Cateheza parohială-premisă a construirii unei comunități vii*, Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2004.

Studii, reviste, articole, cursuri

152. Abrudan, Mircea-Gheorghe; Dângă, Alexandra-Ioana, „Youcat în limba română. Studiu lingvistic și abordare teologică ortodoxă”, în Vasile Stanciu și Cristian Sonea (coordonatori), *Educație și mărturisire*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2017, pp. 393-415.
153. Andreicuț, Mitropolitul Andrei, „Familia, copiii și tinerii, educarea lor și viitorul omenirii”, *Orthodoxia*, VIII, 4, (2016), pp. 11-19.
154. Balcă, Nicolae, „Importanța catehetică a Sfintei Liturghii”, *Biserica Ortodoxă Română*, LXXVI, 1-2, (1958), pp. 206-216.
155. Benga, Daniel, *Ethosul creștinismului antic*, Curs master, București, 2016.
156. Bleiziffer, William Alexandru, „Școala Catolică – studiu juridico-canonic”, în *Școlile Greco-Catolice ale Blajului - 250 de ani de credință și cultura*, Acta Blasiensa III, Buna Vestire, Bacău, 2004, p. 145-164.
157. Bolocan, Carmen-Maria, „Principii didactice în opere Sfântului Clement Alexandrinul”, *Teologie și Viață* - XCIII, 5-8, Anul XIX, 2009, pp. 130-142.
158. Borgovan, Vasile Gr., „Istoria pedagogiei”, (Din istoria mai veche a școalelor la Români. Iacob Stamati și organizarea școalelor), București, 1915-1916, în Mihail Bulacu, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă* (Teză de doctorat), Oradea, 1928.
159. Buta, Gelu Mircea, „Revenirea orei de religie în școli”, în *Educație și mărturisire. Formarea creștină a tinerilor în spiritul viu al tradiției*, (editori Vasile Stanciu și Cristian Sonea), Presa Universitară Clujeană, 2017, p. 165-171.
160. Capan, Radu și Oana, *Cateheza pe vârste: obiective, metode și mijloace. Pentru un curs de catehză cu preoții*, în <http://www.cateheza.ro/biblioteca/cateheza-pe-varste-obiective-metode-si-mijloace/>; data accesării: 2 Mai 2019.
161. Chifăr, Nicolae, „Combaterea iconoclasmului reflectată”, <https://www.scribd.com/document/397438260/Curs-12-Teodor-Studitul>; data accesării: 12 Ianuarie 2018.
162. Chiril, Patriarhul Bulgariei, *Katolicescata propaganda sred Bălgarite prez vtorata polovina na XIXvek*, vol. I, Sophia, 1962, p. 409, în Valeriu Anania, *Pro Memoria, Acțiunea catolicismului în România interbelică*, EIBMBOR., București, 1992.
163. Ciubotea, Daniel Patriarhul, „Cooperarea dintre profesorii de Religie și clerul bisericesc în programe educaționale comune”, *Biserica Ortodoxă Română*, IV, 4, (2013), pp. 267-272.
164. Clement Alexandrinul, Sfântul, *Protrepticul*, în Mihail Bulacu, *Studii de Catehetică*, Editura Atelierele Tipografice ale ziarului „Universul”, București, 1941.
165. Congreгаția Pentru Educația Catolică, *Dimensiunea religioasă a educației în școala catolică. Orientări pentru reflecție și revizuire*, în Dieceza Romano-Catolică de Iași, *Cartea Sinodală*, Promulgată la 8 decembrie 2005 de Petru Gherghel, Episcop de Iași, Editura Sapientia, Iași, 2005, pp. 221-272.
166. Coresciuc, Roger, „Cateheza contemporană: rolul alegorii în demersul epistemologic”, *Teologie și viață*, XXV, 9-12, (2015), pp. 86-103.
167. Coresciuc, Roger, „Despre o filozofie a indiferenței religioase. Trecerea de la comunism la post-modernism: o provocare la adresa catehezei”, în Vasile Gordon și Sorin Lungoci (coordonatori), *Predicatori și catehezi români, mărturisitori în timpul regimului comunist*, (Simpozionul profesorilor universitari de catehetică și omiletică din România, 29-31 octombrie 2017 Timișoara), Pro Universitaria, București, 2017, pp. 208-222.
168. Corugă, Matei, „Sfântul Teodor Studitul în literatura românească veche”, *Studii Teologice*, (XXIV), 9-10, București, (1972), pp. 725-733.

169. Crețu, Vasile, „Criza educației religioase în învățământul românesc de astăzi. Cauze, provocări și perspective”, în Lucian Dindirică (ed.), *Paradigma creștină a unei Europe unite*, Universitaria, Craiova, 2017, pp. 144-177.
170. Crețu, Vasile, „Pentru o cateheză a timpurilor noastre”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”*, V, 2004-2005, Universitatea din București, București, 2005, pp. 451-468.
171. Crețu, Vasile, „Prezența icoanelor în școlile publice românești. Aspecte ale unei controverse”, în Virgil Mândâcanu, Ioan Scheau și Dorin Opris, *Educația din perspectiva valorilor. Idei, concepte, modele*, Eikon, Alba Iulia, 2012, pp. 300-312.
172. Crețu, Vasile, *Cateheza în perioada patristică*, curs pentru studenți, București, 2016.
173. Damaschin, Sf. Ioan, „Dialectica”, 67, în Pr. Mihail Bulacu, *Studiu introductory în catehetica ortodoxă* (Teză de doctorat), Oradea, 1928.
174. Demoor, Jean.; Jonckheere, Tobie, „Știința educației”, în Pr. Mihail Bulacu, *Studiu introductory în catehetica ortodoxă* (Teză de doctorat), Oradea, 1928.
175. Dumea, Emil, „Teologie și învățământ catolic în Moldova”, Aurel Percă (editor), *Ca toți să fie una. Studii și articole în onoarea PS. Petru Gherghel cu ocazia aniversării a 20 de ani de episcopat și 70 de ani de viață*, Sapientia, Iași 2010, pp. 325-364.
176. EN, 20, în Dumea, Emil, *Biserica și statul. Perspective istorice și creștine*, Sapientia, Iași, 2014.
177. Galeriu, Constantin, „Mărturisirea dreptei credințe prin Sfânta Liturghie”, *Orthodoxia*, XXXIII, 1, (1981), p. 35-44.
178. Galeriu, Constantin, „Ora de religie în trecut și astăzi”, *Altarul Banatului*, 4-6/1995, pp. 350-354.
179. Gherghel, Petru, Aurel Percă, „Profilul spiritual și moral al profesorului de religie”, *Dialog Teologic*, V, 9, (2002), pp. 11-18.
180. Gordon, Vasile, „Evaluarea predării religiei în școală. Rezultate, probleme, perspective”, *Theologia Orthodoxa*, Studia Universitatis Babeș-Bolyai, XLVIII, Cluj Napoca, 2003, pp. 369-386.
181. Gordon, Vasile, „Mărturisitori laici, sprijinitori ai catehezei ortodoxe în perioada comunismului”, în Vasile Gordon și Sorin Lungoci (coordonatori), *Predicatori și cateheți români, mărturisitori în timpul regimului comunist*, (Simpozionul profesorilor universitari de catehetică și omiletică din România, 29-31 octombrie 2017, Timișoara), Pro Universitaria, București, 2017, pp. 9-32.
182. Gordon, Vasile, „Un mare catehet al Ortodoxiei, prea puțin cunoscut: Sfântul Teodor Studitul (759-826)”, *Glasul Bisericii*, LXIII, 9-12, (2004), pp. 282-293.
183. Gordon, Vasile; Dragnea, Constantin, *Conlucrarea dintre profesor și preot pentru reușita orei de religie*, text integrativ al cursului de Catehetică/Omiletică pentru anul al II-lea master „Pastorație și viață liturgică”, București, 2010.
184. Got, Miorița, „Promovarea educației libere în țările din centrul și din estul Europei”, în Miorița Got, *Educația pentru religie și pentru cultura diversității*, ErcPress, București, 2010, pp. 199-201.
185. Hașdeu, B.P., „Luca Stroici, părintele filologiei latino-române”, București, 1864, în Emil Dumea, *Cărți și reviste catolice în Moldova*, Editura Sapientia, Iași, 2002.
186. Ică jr., Ioan I., „Iconologia Bizantină între politica imperială și sfințenie monahală”, în Mănăstirea „Sfântul Ioan Botezătorul” - Alba Iulia, *Sfântul Teodor Studitul «Iisus Hristos-prototip al icoanei Sale»*, Deisis, Sibiu, 1994, pp. 14-42.
187. Istodor, Gheorghe, „Religia în școală și societate. Provocări contemporane”, în Vasile Stanciu și Cristian Sonea (coordonatori), *Educație și mărturisire. Formarea creștină a tinerilor în spiritul viu al tradiției*, Presa Universitară Clujeană, 2017, pp. 237-255.

188. Joița, Ciprian, „Cateheza Sfântului Simeon Noul Teolog – apogeu al tradiției catehetice duhovnicești ortodoxe”, *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Cluj Napoca*, XVII, 2013-2014, Renașterea, Cluj Napoca, 2015, pp. 359-378.

189. Lembo, Alessandro, „Calitatea relației cu adolescenții, primul și cel mai important instrument pentru transmiterea valorilor spirituale și creștine elevilor”, în Petru Tămaș (coordonator), *Strategii inovative în predarea religiei*, Sapientia, Iași, 2020, pp. 27-42.

190. Lemeni, Adrian, „Miza educației religioase în școlile publice”, *Ortodoxia*, VIII, 4, (2016), pp. 42-54.

191. Lemeni, Adrian, „Rulul părintilor și al școlii în educația religioasă a copiilor. Repere ale teologiei Sfântului Ioan Gură de Aur actualizate în contextul european”, în Adrian Lemeni (editor), *Repere ale educației creștine în teologia Sfântului Ioan Gură de Aur, actualizate în relația Biserică – Familie – Școală din contextul european*, Basilica, București, 2015, pp. 111-125.

192. Leroy, Julien, „Études sur Les Grandes Catéchèses de s. Théodore Studite”, în Sfântul Teodor Studitul, *Catehezele mari*, Cartea a II-a, (cu un studiu introductiv de Julien Leroy, ediție îngrijită de Pr. Dragoș Bahrim), Doxologia, Iași, 2018, pp. 289-321.

193. Lupu, Ștefan, „Școli și instituții de învățământ promovate de Biserica Catolică în moldova”, în Ștefan Lupu (editor), *Tradiții educativ formative în Episcopia Romano-Catolică de Iași*, Sapientia, Iași, 2016, pp. 9-33.

194. Lupu, Ștefan, Cateheza în Biserică și religia în școală”, *Dialog Teologic*, V, 9, (2002), pp. 52-62.

195. Magdalena, Maica, în Philip Mamalakis, *Principii ortodoxe de creștere a copiilor*, Sophia, București, 2017.

196. Martin, Ioan, „Importanța orei de religie”, în Miorița Got, *Educația pentru religie și pentru cultura diversității*, ErcPress, București, 2010, pp. 206-212.

197. Miclea, Ioan, „Principii de pedagogie creștină”, în Agneza Ilinca, *Educația religioasă*, Sapientia, Iași, 2018.

198. Mircea, Adrian, „Educația moral-religioasă în România”, în *Apostolat educațional*, Basilica, București, 2010, pp. 51-58.

199. Neamțu, Mihail, „Reforma învățământului teologic” (II), *Dilema veche*, nr. 41, 2004.

200. Nedelcu, Marius, *Lumina*, (ediție digitală), ziarullumina.ro/patriarhul-calist-despre-raiul-interior-al-omului-123639.html, accesată la 06. 05. 2019.

201. Nedelcu, Carmen, „Strategii educaționale centrate pe elev. Tehnici de valorizare a subiectului învățării”, în Petru Tămaș, *Strategii inovative în predarea Religiei*, Sapientia, Iași, 2020, pp 206-218.

202. Pătrașcu, Eduard, „Biblia în Dieceza de Iași”, în Ștefan Lupu (editor), *Tradiții educativ formative în Episcopia Romano-Catolică de Iași*, Sapientia, Iași, 2016, pp. 243-264.

203. Perera, Antonio, „Școala catolică”, în *Dialog Teologic*, V, 9, (2002), pp. 126-132.

204. Pestalozzi, Johann, în Marin C. Ionescu, *Inima e cărmaciul minții*, Tipografia „Națională” Jean Ionescu, București, 1927.

205. Pius al XI-lea, Enc. *Quadragesimo anno*, 15 mai 1931: AAS 23 (1931), p. 225-226, în Emil Dumea, *Biserica și statul. Perspective istorice și creștine*, Sapientia, Iași, 2014.

206. Pohier, J.-M., „Psihologie și Teologie”, în Teofil Tia, *Noțiuni generale de psihologie pastorală*, (ediție digitală), Alba Iulia, 2004-2005.

207. Popescu, Mihail-Gabriel, „Catehezele Sfântului Simion Noul Teolog”, *Studii Teologice*, 1-2, (1974), pp. 35-43.

208. Popescu, Teodor M., „Părinții creștini ca educatori (Sfântul Apostol Pavel, Clement Alexandrinul și Sfântul Ioan Gură de Aur despre pedagogia creștină)”, *Glasul Bisericii*, VIII, 1-2, (1949), pp. 85-96.

209. Pruteanu, Petru, *Curs de patrologie și teologie postpatristică (sec. IX-XIV)*, Zăbriceni, 2003.

210. Riba, Ion, *Identitatea și misiunea profesorului catolic în documentele Magisteriului Bisericii de la Conciliul Vatican II până în zilele noastre*, rezumat Teză de Doctorat, București, 2010, p. 4, în http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2010_Iunie/Riba%20Ion%20Identitatea%20si%20.

211. Roca, Mihai, „Forme ale catehezei în Dieceza de Iași în secolele al XIX-lea și al XX-lea”, în Ștefan Lupu (editor), *Tradiții educativ formative în Episcopia Romano-Catolică de Iași*, Sapientia, Iași, 2016, pp. 171-195.

212. Roca, Mihai, „Aspecte metodologice în organizarea catehezei” în Mihai Roca (coordonator), *Incursiuni în tainele catehezei – compendiu de cateheză*, Sapientia, Iași, 2020, pp. 113-134.

213. Rojneac, Vasile, *Sfântul Niceta de Remesiana. Viața și activitatea* (teză de doctorat), Cluj, 2016.

214. Stăniloae, Dumitru, „Pentru învățământul religios în școli”, în Vasile Stanciu și Cristian Sonea (coordonatori), *Educație și mărturisire. Formarea creștină a tinerilor în spiritul viu al tradiției*, Presa Universitară Clujeană, 2017, pp. 164-173.

215. Streza, Nicolae, „Aspectul dogmatic al cultului Icoanei la Sfântul Teodor Studitul”, *Studii Teologice*, XXIX, 3-4, București, (1977), pp. 298-307.

216. Șanta, Gheorghe, „Educația religioasă și valoarea sa integrativă”, în Vasile Stanciu și Cristian Sonea (coordonatori), *Educație și mărturisire. Formarea creștină a tinerilor în spiritul viu al tradiției*, Presa Universitară Clujeană, 2017, pp. 279-289.

217. Timiș, Vasile, „Statutul educației religioase în contextul integrării europene”, *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă, Universitatea Babeș-Bolyai*, Cluj Napoca, 2002, pp. 295-309.

218. Toader, Ioan, „Catehizarea copiilor, adolescentilor și adulților”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”*, VI, 2005-2006, Universitatea din București, București, 2006, pp. 260-267.

219. Toma, Marian, „Factorii educației ca premise pentru dezvoltarea valorilor religioase”, *Teologie și viață*, XXVI, nr. 5-8, Iași, 2016, pp. 126-133.

220. Tărdea, Alexie, *Romano catolicii in spatele propriilor declaratii. Aspecte care demonstrează cine sunt ei cu adevărat*, în revista Ekklesia, ediție digitală, 14 ianuarie, 2008,<http://laurentiudumitru.ro/blog/2008/01/14/romano-catolicii-in-spatele-propriilor-declaratii>; data accesării: 3 Martie 2019.

221. Universitat Pontificia de Salamanca – Institutio Superior de Pastoral, „La Iglesias los jóvenes a las puertas del siglo XXI”, Estella (Navarra), Verbo Divino, 2002, în Emilio Alberich; Henri Derroitte; Jérôme Vallabaráj, *Les fondamentaux de la catéchèse*, Lumen Vitae, Bruxelles, 2006.

222. **Vasilache, Vasile, – Predicatorul Sfintei Patriarhii (1940-1944)**, <http://www.crestinortodox.ro/sfinti/sfantul-teodor-studitul-127022.html>; data accesării: 12 ianuarie 2018.

223. Vasile cel Mare, Sf., „Omulii la Psalmul I”, în Mihail Bulacu, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă* (Teză de doctorat), Oradea, 1928.

224. Vasile cel Mare, Sfântul, „Omulie la Psalmul I”, PG 29, în Ioannis Kogoulis, *Îmbisericirea elevilor*, (trad. de PS. Mihail Filimon), Deisis, Sibiu, 2012.

225. Vrućinić, Radomir, „Relația dintre cateheza liturgică și societatea contemporană. O analiză teologică-istorică”, *Ortodoxia*, VIII, 4, (2016), pp. 22-34.

Surse digitale (web)

226. Cf. Benedict al XVI-lea, Exhortația apostolică postsinodală *Verbum Domini* (30 septembrie 2010), 86-87: *AAS* 102 (2010), 757-760, <http://www.magisteriu.ro/evangelii-gaudium-2013/>, punctul 175; data accesării: 12 Aprilie 2016.
227. Cf. *Propositio 9*, <http://www.magisteriu.ro/evangelii-gaudium-2013/>, punctul 164; data accesării: 2 Aprilie 2016.
228. Constituția dogmatică despre revelația divină *Dei Verbum*, 21-22, <http://www.magisteriu.ro/evangelii-gaudium-2013/>, punctul 175; data accesării: 7 Aprilie 2016.
229. Emil Dumea, *Învățământul și educația catolică în documentele oficiale ale Bisericii Catolice*, 23 oct 2008, <http://emildumea.ro/carti.html>; data accesării: 2 Martie 2018.
230. G. Bosco, *Epistolario*, ElleDiCi, Torino 1959, 4, pag. 204., <http://www.e-communio.ro/stire1184-sfantul-ioan-bosco-1815-1888-fondatorul-familiei-saleziene>; data accesării: 4 Mai 2019.
231. <http://acvila30.ro/24-iunie-sfantul-niceta-de-remesiana-viata-acatistul-scrieri/>; data accesării: 09. 04. 2019.
232. <http://acvila30.ro/24-iunie-sfantul-niceta-de-remesiana-viata-acatistul-scrieri/>; data accesării: 09. 04. 2019.
233. <http://anale-seriateologie.ro/upload/numar/23.pdf>; data accesării: 3 Mai 2019.
234. <http://basilica.ro/ora-de-religie-lumina-pentru-o-viata-binecuvantata/>; data accesării: 11 Aprilie 2019.
235. <http://biserica-ieud.ro/acasa>; data accesării: 9 Ianuarie 2018.
236. <http://www.episcopiamm.ro/index.php/institute-religioase/item/612-congregatia-surorilor-lauretane>, data accesării: 8 mai 2019.
237. <http://lettres.sorbonne-universite.fr/IMG/pdf/volumesBApublies.pdf>; data accesării: 02.04.2019.
238. <http://librariasapientia.ro/youcat-romana-catehismul-bisericii-catolice-pentru-tineri.html>, data accesării: 11 Martie 2019.
239. <http://lumea.catholica.ro/2007/11/scolile-catolice-sub-reflector/>; data accesării: 5 Martie 2019.
240. <http://oglindanet.ro/niceta-de-remesiana-un-episcop-din-dacia-cu-inima-romana/>; data accesării: 09. 04. 2019.
241. <http://parohianicolaeabalcescu.ro/organizatii/scout/>; data accesării: 23 Aprilie 2017.
242. <http://parohiasfanton.ro/event/gradinita-sf-anton/>; data accesării: 12 Martie 2019.
243. <http://www.lasalle.ro/Documente%20diverse/PDI.pdf>; data accesării: 5 Februarie 2019.
244. <http://sfintisisfinte.blogspot.com/2011/11/catehumenatul-in-secolul-al-ii-lea.html>; data accesării: 11. 12. 2016.
245. http://w2.vatican.va/content/francesco/fr/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium.html; data accesării: 4 Februarie 2018.
246. http://w2.vatican.va/content/francesco/fr/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium.html, punctul (numărul) 164; data accesării: 1 Aprilie 2016.
247. http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_07121990_redemptoris-missio.html; data accesării: 15 Februarie 2017.
248. http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/fr/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_16101979_catechesi-tradendae.html; data accesării: 21 Aprilie 2016.
249. http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/fr/speeches/1991/march/documents/hf_jp-ii_spe_19910316_pont-cons-non-credenti.html; data accesării: 16 Februarie 2017.

250. http://w2.vatican.va/content/paul-vi/es/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_25071968_humanae-vitae.html; data accesării: 17 Februarie 2017.
251. <http://www.actiuneacatolica.ro/>; data accesării: 21 Aprilie 2019.
252. http://www.augustinus.it/latino/catechesi_cristiana/index.htm; data accesării: 04.04.2019.
253. http://www.augustinus.it/latino/catechesi_cristiana/index.htm; data accesării: 04.04.2019.
254. <http://www.catolicamd.ro/index.php?pag=1>; data accesării: 10 Iulie 2016.
255. http://www.donbosco.ro/index.php?sectiune=Despre_noi&db=Intrebari_frecvente, data accesării: 10 Martie 2019.
256. <http://www.e-communio.ro/stire7304-sfantul-niceta-al-remesianei>; data accesării: 09.04.2019.
257. <http://www.episcopiatulcii.ro/cultural.html>; data accesării: 21 mai 2019.
258. <http://www.ercis.ro/actualitate/viata.asp?id=20060644>, data accesării: 29 Martie 2019.
259. <http://www.ercis.ro/actualitate/viata.asp?id=201208110>, data accesării: 23 Aprilie 2019.
260. <http://www.ercis.ro/actualitate/viata.asp?id=201208114>; data accesării: 17 Martie 2018.
261. <http://www.magazinortodox.ro/cuviosul-cosma-athonitul-apostol-in-zair>; data accesării: 3 Martie 2017.
262. <http://www.magisteriu.ro/ad-gentes-1965/>, data accesării: 3 Octombrie 2017.
263. <http://www.magisteriu.ro/catechesi-tradendae-1979/>, punctul 1; data accesării: 5 Septembrie 2016.
264. <http://www.magisteriu.ro/catechesi-tradendae-1979/>, punctul 27; data accesării: 12 Ianuarie 2017.
265. <http://www.magisteriu.ro/catechesi-tradendae-1979/>, punctul 4; data accesării: 9 Ianuarie 2017.
266. <http://www.magisteriu.ro/catechesi-tradendae-1979/>, punctul 46; data accesării: 12 Ianuarie 2017.
267. <http://www.magisteriu.ro/catechesi-tradendae-1979/>, punctul 55; data accesării: 5 Februarie 2017.
268. <http://www.magisteriu.ro/evangelii-gaudium-2013/>, punctul 175; data accesării: 20 Aprilie 2016.
269. <http://www.magisteriu.ro/gravissimum-educationis-1965/>; data accesării: 18 Februarie 2017.
270. <http://www.parohiabutea.ro/surorim.php>; data accesării: 6 Noiembrie 2016.
271. <http://www.parohiahorlesti.ro/album.php?id=20150712prima impartasanie>; data accesării: 11 Iunie 2017.
272. <http://www.parohiaiisusbunulpastor.ro/organizatii/actiunea-catolica/>, data accesării: 22 Aprilie 2019.
273. <http://www.parohiaiugani.ro/gradinita.php>; data accesării: 10 Martie 2019.
274. http://www.pastoratie.ro/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=81&Itemid=83, data accesării: 11 Martie 2019.
275. http://www.pastoratie.ro/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=81&Itemid=83&limitstart=75, data accesării: 22 Aprilie 2019.
276. <http://www.pfib.ro/ac.php>, data accesării: 11 Martie 2019.
277. <http://www.profamilia.ro/cateheza.asp?parohiala=1>; data accesării: 18 Martie 2018.
278. <http://www.parohiaiugani.ro/parohia.php>; data accesării: 5 Noiembrie 2016.
279. <http://www.rador.ro/2015/09/15/documentar-invaturile-lui-neagoe-basarab-catre-fiul-sau-theodosie-plagiate-pentru-tarul-ivan-cel-groaznic/>; data accesării: 9 Mai 2019.
280. <http://www.reginapacis.ro/index.php/parohia-57/consiliul-director>; data accesării: 12 Iulie 2017.
281. <http://www.rostonline.ro/2016/09/sinaxar-romanesc-sfintul-voievod-neagoe-basarab/>; data accesării 5 Mai 2019.

282. <http://www.scritudinii.com/sociologie/psihologie/Cateva-contributii-la-dezvolta1587.php>; data accesării: 21.01. 2019.
283. <http://www.sfantacrucebacau.ro/anunturi/>; data accesării: 5 Iunie 2016.
284. <http://www.sfantacrucebacau.ro/scout/>, data accesării: 22 Aprilie 2017.
285. <http://www.sfantatreime-cluj.ro/?q=multimedia/bulletins&page=2>; data accesării: 2 Aprilie 2016.
286. http://www.sfantonpascani.cnet.ro/prog_liturgic.htm; data accesării: 12 Noiembrie 2016.
287. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cclergy/documents/rc_con_cclergy_doc_11041971_dircatgen_fr.html; data accesării: 19 Februarie 2017.
288. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cclergy/documents/rc_con_ccatheduc_doc_17041998_directory-for-catechesis_fr.html; data accesării: 20 Februarie 2019.
289. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_pc_familly_doc_20080415_catechesis-mexico2009_fr.html; data accesării: 2 August 2015.
290. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/interelg/index_fr.htm; data accesării: 3 octombrie 2017.
291. <https://analeteologie-iasi.ro/arh/2005/25.pdf>; data accesării: 2 Mai 2019.
292. <https://dexonline.ro/definitie/exhortatie>; data accesării: 28.03. 2019.
293. <https://fsp.uvt.ro/conf-univ-dr-eugen-jurca/>; data accesării: 9 Mai 2019.
294. https://teologiesivita.ro/sites/default/files/rss/2018/12/12_coresciuc_cateheza_sau_cunoastere.pdf; data accesării: 3 Mai 2019.
295. <https://www.biblica.com/bible/?osis=ntlr:Acts%205%3A12-42>; data accesării: 24 Aprilie.2019.
296. <https://www.bisericacatolica.org/dictionar-catolic>; data accesării: 12 Ianuarie 2018.
297. <https://www.crestinortodox.ro/forum/showthread.php?t=17756>, accesată la data de 20.03.2019.
298. <https://www.didactic.ro/revista-cadrelor-didactice/cadrul-err-in-realizarea-lec-ilor>; data accesării: 29.03.2019.
299. <https://www.scribd.com/doc/137990130/Metoda-RAI-Metoda-de-Evaluare>; data accesării: 21.03.2019.
300. Ioan Chirilă, „Reperele fundamentale ale misiunii în Vechiul Testament” <https://kirioan.ro/2019/05/20/reperele-fundamentale-ale-misiunii-in-vechiul-testament/>; data accesării: 20 Mai 2019.
301. <https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/regionale/transilvania/catehismul-romanesc-tiparit-de-diaconul-coresi-la-brasov-115134.html>, data accesării: 22. Aprilie 2019.
302. Ioan Paul al II-lea, Exhortația apostolică post-sinodală *Pastores dabo vobis* (25 martie 1992), 26: *AAS* 84 (1992), p. 698, <http://www.magisteriu.ro/evangelii-gaudium-2013/>, punctul 164; data accesării: 4 Aprilie 2016.
303. www.cuvantul-liber.ro/news/104482/61/Sfantul-Ierarh-Niceta-de-Remesiana-apostolul-dacoromanilor; data accesării: 09.04.2019.
304. www.hristosimpartasitcopiilor.com; data accesării: 1 Mai 2019.
305. www.vatican.va; data accesării: 15 Martie 2018.
306. <https://basilica.ro/raport-2020-in-lupta-cu-pandemia-biserica-a-intensificat-rugaciunea-filantropia-si-protejarea-sanatatii-oamenilor/>; data accesării: 12.08.2021.
307. <http://patriarhia.ro/concursul-national-catehetic-biserica-familia-romanilor-de-pretutindeni-9363.html>; data accesării: 12.08.2021.
308. <https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/stiri/ora-de-religie-continua-la-trinitas-tv-pana-la-finalul-anului-scolar-153751.html>; data accesării: 12.08.2021.
309. <https://basilica.ro/iubirea-sotilor-ligia-si-florin-zarnescu-este-ingredientul-esential-al-proiectului-3-minute-de-religie/>; data accesării: 12.08.2021.

310. <https://www.moldovenii.md/md/section/411/content/10033>; data accesării: 19.08.2021.
311. <https://www.catholica.ro/2021/01/16/a-aparut-noul-directoriu-pentru-cateheza/>; data accesării: 20.08.2021.
312. <https://lumea.catholica.ro/2007/05/presa-buna-un-nume-vechi-si-mereu-actual/>; data accesării: 20.08.2021.
313. <http://www.ercis.ro/actualitate/viata200409.asp?id=20040938>; data accesării: 20.08.2021.

POSTFAȚĂ

Lucrarea de doctorat, *Cateheza în spiritualitatea răsăritenă și apuseană din spațiul românesc. Studiu comparativ*, întocmită de părintele Adrian-Alin Grecu este una de actualitate, aşa cum se poate vedea chiar din titlu. Autorul se apleacă, comparativ, asupra modalităților de transmitere a Cuvântului lui Dumnezeu oamenilor în cele două Biserici: răsăriteană și apuseană, aceste preocupări fiind destul de modeste până în acest moment.

Autorul nostru încearcă și reușește exemplar, spunem noi, să realizeze o comparație între strategiile și metodele de catehizare întâlnite în activitatea învățătoarească desfășurată de cele două Biserici, cu accentuarea a ceea ce ar putea fi util de folosit din sfera romano-catolică în teologia academică și practică ortodoxă în Romania.

Bibliografia este amplă, alcătuită din lucrări de Teologie, de Psihologie, de Pedagogie și de Didactica religiei, atât în limba română cât și în limbi străine.

Remarcăm, de asemenea, „aducerea la zi” a acesteia, autorul preocupându-se de cercetarea ultimelor apariții în domeniu.

Îl felicităm pe părintele autor, Adrian-Alin Grecu, pentru această frumoasă realizare în plan profesional, cât și pe distinsul părinte profesor Vasile Gordon, coordonatorul lucrării de doctorat.

Prof. Dr. Univ. Carmen Maria Bolocan

Multe mulțumiri tuturor celor ce ne-au ajutat și ne-au dăruit din timpul lor...

și

A Domnului fie slava, cinstea și mulțumirea pentru darurile multe pe care ni le-a dăruit și pentru pronia Sa, AMIN!

Literatura noastră catehetică nu a avut până acum un studiu comparativ privind cateheza practică și locul ei în spiritualitatea creștină, pe de o parte, ortodoxă, pe de alta, romano-catolică. Părintele Grecu Adrian-Alin, doctorandul nostru, ne-a fost student la licență și master, la Facultatea de Teologie din București, arătându-se, cu deosebire, preocupat încă de atunci pentru acest subiect, de analizarea formelor foarte bine organizate ale catehezei romano-catolice din România. Iar acum ne prezintă roadele unei cercetări minuțioase, care se întinde pe parcursul a mai bine de șapte ani.

Considerăm că rezultatele acestei cercetări pot fi de reală utilitate practică preoților de la parohii, profesorilor de la Seminarile și Facultățile de Teologie, profesorilor de religie, studenților și elevilor teologi, mai ales pentru a valorifica în activitatea catehetică anumite experiențe ale confrăților romano-catolici, cu deosebire cele care au în comun realitățile vieții cotidiene. Îl felicităm pe fratele Alin Grecu și-l îndemnăm să continue cercetările începute prin această importantă lucrare, pe care să le transforme în noi cărți, studii și articole, spre folosul pastoral-catehetic al tuturor celor implicați în misiunea creștin-ortodoxă de azi.

Pr. Prof. Univ. Dr. Vasile Gordon

*Lucrarea de doctorat, **Cateheza în spiritualitatea răsăriteană și apuseană din spațiul românesc. Studiu comparativ**, întocmită de părintele Adrian-Alin Grecu, este una de actualitate, aşa cum se poate vedea chiar din titlu. Autorul se apleacă, comparativ, asupra modalităților de transmitere a Cuvântului lui Dumnezeu oamenilor în cele două Biserici: răsăriteană și apuseană, aceste preocupări fiind destul de modeste până în acest moment.*

Autorul nostru încearcă și reușește exemplar, spunem noi, să realizeze o comparație între strategiile și metodele de catehizare întâlnite în activitatea învățătoarească desfășurată de cele două Biserici, cu accentuarea a ceea ce ar putea fi util de folosit din sfera romano-catolică în teologia academică și practică ortodoxă în România.

Prof. Univ. Dr. Carmen Maria Bolocan

